

4734 SAYILI KAMU İHALE KANUNUNA HÂKİM OLAN İLKELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Doç. Dr. Ümit Süleyman ÜSTÜN**

Arş. Gör. Hande Sena ÇALIŞ***

ASSESSMENT OF THE RULING PRINCIPLES OF PUBLIC PROCUREMENT LAW NO 4734

ÖZ

Kamu hukuku tüzel kişilerinin gelir elde etme ve harcama yapmasında ihale hukuku kurallarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu harcamalarının yapılma süreci ise kural olarak 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu kapsamında gerçekleştirilmektedir.

---

* Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 19.07.2018

Kabul Edildiği Tarih: 07.09.2018

DOI Numarası: [10.15337/suhfd.445839](https://doi.org/10.15337/suhfd.445839)

** Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Malî Hukuk Anabilim Dalı.

E-mail Adresi: sustun@selcuk.edu.tr

ORCID ID: [0000-0003-0710-3312](https://orcid.org/0000-0003-0710-3312)

*** Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı.

E-mail Adresi: handecalis@selcuk.edu.tr

ORCID ID: [0000-0002-8915-6276](https://orcid.org/0000-0002-8915-6276)

İhale sürecinin tamamında bulunması gereken temel ilkeler ve temel ilkeler arasında sayılan yasaklar Kamu İhale Kanununda sayılmaktadır. İhaleye hakim olan temel ilkeler, ihale sürecinin hukuka uygun olarak yürütülmesini ve kamu kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlamak üzere belirlenmiş olup Kamu İhale Kanununa tabi idareler açısından bağlayıcıdır.

Çalışma kapsamında, Kamu İhale Kanununda yer alan temel ilkeler ve idarenin bu ilkelere uygun faaliyet yürütmesi için dikkate alması gereken hususlar ele alınacak, uygulamadaki sorunlarla ilgili olarak yargı kararları ışığında yorumlar ve önerilere yer verilmeye çalışılacaktır.

ANAHTAR KELİMELER: *Kamu İhalesi, Kamu İhale Kanunu, Kamu Harcaması, İhale İlkeleri, Kamu İhale Kurumu.*

ABSTRACT

Public procurement law rules are needed in the case of public law legal entities' obtaining public revenues and making public expenditures.

The basic principles and the bans counted among the basic principles that the procurement process must have in its entirety are regulated in the Public Procurement Law. The basic principles that dominate the procurement are determined in order to ensure that the procurement process is carried out in accordance with the law and the efficient use of public resources. These principles are binding on the administrations.

The scope of the study will cover the basic principles that are regulated in the Public Procurement Law and the matters to be taken into consideration for the administration to carry out the activities in accordance with these principles. Also interpretations and suggestions will be tried to be included in the light of judicial decisions regarding the problems in implementation.

KEY WORDS: *Public Procurement, Public Procurement Law, Public Revenue, Principles of Procurement, Public Procurement Institution.*

GİRİŞ

Kamu hukuku tüzel kişilerinin gelir elde etme ve harcama yapmasında ihale hukuku kurallarına ihtiyaç duyulmaktadır. Devletin malvarlığına dayanarak gelir elde etmesi Devlet İhale Kanununa göre olmaktadır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden kamu harcamalarının yapılma süreci ise kural olarak 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu (KİK) kapsamında

gerçekleştirilmektedir. KİK, istisnalar dışında tüm mal, hizmet ve yapım işi alımlarına uygulanmaktadır. Kamu ihale süreci akabinde sözleşme yapılması ve uygulanması aşamaları ise, Kamu İhale Sözleşmeleri Kanununda düzenlenmektedir¹.

Kamu ihale sözleşmeleri, kamu kaynaklarını kullanılarak yapılmaktadır. Bu nedenle mal veya hizmet alımı veya yapım işleri söz konusu olduğunda idarenin sözleşmenin tarafı olan gerçek veya tüzel kişiyi Kamu İhale Kanunu hükümlerine uygun olarak belirlemesi gerekmektedir.

İhale sürecinin tamamında bulunması gereken temel ilkeler ve temel ilkeler arasında sayılan yasaklar KİK’de sayılmaktadır. İhaleye hakim olan temel ilkeler, ihale sürecinin hukuka uygun olarak yürütülmesini ve kamu kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlamak üzere belirlenmiş olup KİK’e tabi idareler açısından bağlayıcıdır.

Çalışmamızda, kamu ihalelerine hakim olan temel ilkeler Danıştay içtihatları ve Kamu İhale Kurulu kararları ışığında ele alınacak ve bu ilkelerin spesifik amaçları, kamu ihale hukukunun ekonomik kamu düzenini sağlamadaki etkisi ve ihale sürecine hakim olan temel ilkelerin birbirleri ile ilişkileri irdelenecektir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, ihale sürecinin tamamına hakim olması gereken ilkeler olan yorum ilkeleri ve bu ilkelerin ihale sürecine katkıları hakkında bilgi verilecektir.

İkinci bölümde ise, ihale sürecinin hukuka uygun olarak yürütülmesi amacıyla idarenin uymakla yükümlü olduğu yasaklar açıklanacak ve bunların hukukî dayanakları açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın bütününde, KİK’de yer alan temel ilkeler ve idarenin bu ilkelere uygun faaliyet yürütmesi için dikkate alması gereken hususlarla ilgili ulaşılabilecek sonuçlar, yorumlar ve öneriler yer alacaktır.

I. İHALE SÜRECİNE HÂKİM OLAN TEMEL İLKELER

4734 sayılı Kamu İhale Kanununun temel amacı, kamunun ihtiyaçlarının en uygun zamanda ve uygun şekilde karşılanmasını sağlamak üzere ihale sürecine ilişkin usul ve esasları belirlemektir². Nitekim Kanununun 1. maddesinde kanunun amacı şu şekilde belirtilmektedir: “*Bu Kanunun amacı, kamu*

¹ TAŞDELEN Aziz, *Kamu Harcamaları Hukukunda İhale Süreci*, Ankara 2004, s. 7-8, 27.

² ABACIOĞLU Muhittin/ABACIOĞLU Ali, *Açıklamalı-İçtihatlı Kamu İhale Kanunu ve Uygulaması*, Ankara 2013, s. 56.

hukukuna tâbi olan veya kamunun denetimi altında bulunan veyahut kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri belirlemektir". Kamu ihalelerinin amacına ve hukuka uygun olarak gerçekleştirilmesi için Kanunun 5. maddesinde idarelerin ihalelerde uymakla yükümlü olduğu temel ilkeler düzenlenmiştir³. Bu düzenlemeyle ihale sürecinin hukuka uygun olarak yürütülebilmesine yönelik ana kurallar belirlenmekte olup idarenin bu ilkelere bağlı kalarak ihale sürecini tamamlaması halinde, sözleşme konusu işi üstlenecek en uygun özel kişinin belirlenmesi ve kaynakların verimli şekilde kullanılması sağlanmış olmaktadır. Bu ilkelerin ihlâli, ihale sürecinde tesis edilen işlemlerin hukuka aykırılığına yol açmaktadır⁴. Bu itibarla Kanunda yer verilen temel ilkeler, ihale sürecine ilişkin olarak mevzuatta belirlenen diğer hükümlerin hukuka uygun olarak uygulanmasını desteklemektedir⁵.

Kamu ihalelerine hâkim olan ilkelere bir kısmı ihale sürecinin tümüne hâkim olması gereken ve "*yorum ilkeleri*" olarak adlandırılan ilkelere⁶. Bunlardan saydamlık, rekabet ve kaynakların verimli kullanılması ilkeleri öne çıkmakta; Kanunun 5. maddesinde sayılan diğer ilkeler ise bu yorum ilkelerinin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır⁷.

³ Kamu ihalelerine hakim olan temel ilkeler, Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinde, Yapım İşleri Uygulama Yönetmeliğinde ve Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinde de 4734 sayılı Kanuna uygun şekilde düzenlenmektedir.

⁴ **ÖZDEMİR** Eyüp, "Kamu İhale Kanunu'na Göre İhale Usulü", *İdare Hukuku*, C. 2, **YILDIRIM** Turan/**YASİN** Melikşah/**ÜSTÜN** Gül/**OKAY** Özge, İstanbul 2010, s. 245; "*İhale kavramı; idarenin görev alanına giren hizmetlerin yürütülmesi amacıyla, karşılığı idare tarafından ödenmek üzere gerekli mal ve hizmetlerin alınmasına veya işin, mevzuatta öngörülen usul kurallarına uymak suretiyle oluşturulan rekabet ortamı içerisinde katılan adaylardan maliyet ve kalite bakımından en uygun teklifi sunan özel bir kişiye yaptırılmasına yönelik olarak imzalanacak sözleşmelerin oluşum sürecindeki idarenin yaptığı bir dizi işlemleri ifade eder*". D13D, 10.02.2007, E. 2007/6240, K. 2007/1169, <http://www.hukukturk.com> (e.t. 09.03.2018).

⁵ **GÖK** Yaşar, "Kamu İhale Hukukuna Hakim Olan İlkeler", *Dış Denetim Dergisi*, S. 2, 2010, s. 12.

⁶ **YALAZAY** Sait, *Eşitlik İlkesi Çerçevesinde 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu Kapsamındaki İhalelerde Tekliflerin Hazırlanması, Sunulması ve Değerlendirilmesi Usulü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 21.

⁷ **GİRİTLİ** İsmet/**BİLGİN** Pertev/**AKGÜNER** Tayfun/**BERK** Kahraman, *İdare Hukuku*, İstanbul 2015, s. 1322.

Kanunun 5. maddesine göre esas ihale usulleri, açık ihale ve belli istekliler arasında ihale usulüdür. Bu sebeple, pazarlık ve doğrudan temin usulünün yalnızca Kanunda gösterilen özel hallerde uygulanması gerekmektedir⁸. Açık ihale ve belli istekliler arasında ihale usullerinin esas ihale usulü olarak belirlenmiş olmasını, bu usullerde izlenmesi gereken ilan prosedürü ve ihalenin etkinliğini sağlayabilecek sayıda isteklinin katılımına uygunluğu sağlaması sebebiyle saydamlık, eşit muamele ve rekabet ilkesi ile ilişkilendirmek mümkündür.

KİK'e göre, açık ihale "bütün isteklilerin teklif verebildiği usulü"; belli istekliler arasında ihale usulü ise, "ön yeterlik değerlendirmesi sonucunda idarece davet edilen isteklilerin teklif verebildiği usulü" ifade etmektedir. Kanunun 20. maddesine göre, belli istekliler arasında ihale usulü "işin özelliğinin uzmanlık veya yüksek teknoloji gerektirmesi nedeniyle açık ihale usulünün uygulanmadığı mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinin ihalelerinde"⁹ ve yaklaşık maliyeti eşik değerinin yarısını aşan yapım işi ihalelerinde uygulanacaktır. Belli istekliler arasında ihale usulünün uygulandığı ihalelerde, ön yeterlik aşamasında yeterliliği belirlenen isteklilere davet mektubu gönderilmektedir. Böylece teknik bilgi, yüksek teknoloji, uzmanlık ve yüksek maliyet gerektiren işlerin "uzman ve maliyetleri karşılayabilecek firmalara verilmesinin amaçlandığı" Danıştay içtihadında da belirtilmektedir¹⁰.

İhale sürecine hakim olan ilkelerin uygulanması ile ilgili istisnaî bir hal Bakanlar Kurulu Kararı ile düzenlenen İdarelerin Yabancı Ülkelerdeki Kuruluşlarının Mal ve Hizmet Alımları ile Yapım İşlerine İlişkin Esasların¹¹ 5. maddesinde yer almaktadır. Bu hükme göre, gizliliği olan veya güvenliği gerektiren hallerde ilgili bakanın onayı ile ihale sürecine hâkim olan ilkelere uyulmayabilmektedir.

⁸ GİRİTLİ/ BİLGEN/ AKGÜNER/ BERK, s. 1322; ODYAKMAZ Zehra,/ KAYMAK Ümit/ ERCAN İsmail, *İdare Hukuku*, İstanbul 2015, s. 98.

⁹ D13D, 03.12.2010, E. 2009/4101, K. 2010/8217, <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr> (e.t. 21.02.2018).

¹⁰ D13D, 06.07.2011, E. 2009/1854, K. 2011/3367, <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr> (e.t. 21.02.2018).

¹¹ Karar Sayısı: 2004/8030, RG. 04.11.2004, S. 25633.

Kamu ihale hukukunda, millî mevzuatımızın hazırlanmasında ve değiştirilmesinde Avrupa Birliği ihale mevzuatı dikkate alınmıştır¹². Yapım işleri ile mal ve hizmet alım ihaleleri için geçerli olan 31 Mart 2004 tarihli ve 2004/18/AT sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifinde, rekabet, şeffaflık, eşitlik ilkeleri vurgulanmaktadır¹³. Avrupa Birliği, kamu ihale hukuku açısından şeffaflık ilkesi, ihale sürecinin önceden hukukî düzenlemelerle belirlenmesi ve bu kurallara riayet edilmesini ifade etmektedir¹⁴. Ayrımcılık yapma yasağı veya eşit muamele ilkesi olarak da belirtilen eşitlik ilkesi de ihale aşamalarında, tekliflerin alınmasında ve değerlendirilmesinde objektifliği güvence altına almaktadır¹⁵. Rekabet ilkesi ise, ihaleye, yüksek sayıda isteklinin katılmasını sağlamak üzere idarenin ve isteklilerin rekabeti önleyici işlemlerden kaçınmasını gerektirmektedir¹⁶.

KİK’de yer alan ilkeler saydamlık, rekabet, eşit muamele, güvenilirlik, gizlilik, kamuoyu denetimi, ihtiyaçların uygun şartlarla zamanında karşılanması ve kaynakların verimli kullanılması ilkeleridir. Bu ilkeler sırasıyla şu şekilde incelenebilir:

A. SAYDAMLIK İLKESİ

Bu ilke esas itibarıyla, idare hukukuna egemen olan “*idarenin açıklığı ve şeffaflığı*” ilkesinin ihale sürecindeki görünüş biçimi olarak da ifade edilebilir¹⁷. İhalede açıklık ilkesi olarak da adlandırılan saydamlık ilkesiyle, ihale öncesinde

¹² <http://www.kamuihalekurulu.com/kamuihalekanunu-gerekcesi.html> (e.t. 16.02.2018); **AKDOĞAN** Muzaffer, “Avrupa Birliği Kamu Alımları Direktifleri ve Türkiye Uygulamasına Yansımalarının İlerleme Raporları Işığında Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 72, S. 2, 2014, s. 684.

¹³ **ALYANAK** Servet, *Avrupa Birliği Kamu İhalesi Hukukunun Genel İlkeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 30; **YILDIRIM GÜVEN** Ülfer, *Avrupa Birliği Kamu İhale Politikası ve Türk İhale Sisteminin Avrupa Birliği Sistemine Uyumunu*, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara 2007, s. 10; http://www2.ihale.gov.tr/duyurular2012/31_Mart_2004_tarihli_ve_200418AT_sayili_AVRUPA_PARLAMENTOSU_VE_KONSEY_DIREKTIFI.pdf; e.t. 16.02.2018; <https://www.ab.gov.tr/70.html> (e.t. 16.02.2018).

¹⁴ **ALYANAK**, s. 113; **SIGMA**, “AB’de Kamu Alımları: Yasal Çerçeve, Temel Kavramlar ve Kurumlar”, s. 4, <http://www.sigmaweb.org/publications/Public-Procurement-Brief-1-2016-Turkish.pdf> (e.t. 20.02.2018).

¹⁵ **ALYANAK**, s. 99.

¹⁶ **TAŞDELEN**, *Kamu İhale*, s. 56; **ALYANAK**, s. 136.

¹⁷ **ATAY** Ender Ethem, *İdare Hukuku*, Ankara 2014, s. 561.

ve sonrasında KİK kapsamındaki ihaleler üzerinde kamuoyu denetiminin ve şeffaflığın sağlanmasını amaçlanmaktadır¹⁸. Saydamlık ilkesi gereğince, idarenin kamu ihalelerini “günüşiğinde” gerçekleştirmesi zorunludur¹⁹.

Kamu ihale hukukuna hâkim olan saydamlık ilkesi ihale sürecinde aleniyetin sağlanmasını ve ihale sürecinde alınan kararların ilan edilmesi, gerekçelerinin ilgililere bildirilmesi aracılığıyla ilgililerin haberdar edilmesini belirtmektedir²⁰. İhale sürecinin isteklilere ve kamuoyuna açık olarak yürütülmesi, ihale sürecine ilişkin işlemlerin hukuka uygun olarak gerçekleştirilmesine katkı sağlamak ve bu suretle ihalelerle ilgili yolsuzluk şüphelerinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır²¹. Elektronik ihaleler de ihale sürecinde saydamlığın sağlanmasında ve usulsüzlüklerin ortadan kaldırılmasında etkili olmaktadır²².

Saydamlık ilkesine uygunluğun, ihalenin her aşamasında ve hatta ihale yapıldıktan sonra da sağlanması gerekmektedir²³. Bu sebeple KİK’de ihale öncesi ve sonrası için ilan yükümlülüğü düzenlenmekte ve bu yükümlülük doğrultusunda ihale sürecinde alınan kararlar Kamu İhale Bülteninde yayımlanmaktadır²⁴.

¹⁸ AKYILMAZ Bahtiyar/SEZGİNER Murat/KAYA Cemil, *Türk İdare Hukuku*, Ankara 2017, s. 553.

¹⁹ GİRİTLİ/ BİLGEN/ AKGÜNER/ BERK, s. 1321.

²⁰ ONAR Sıddık Sami, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, C. 3, İstanbul 1966, s. 1617; GÜNDAY Metin, *İdare Hukuku*, Ankara 2011, s. 199, GİRİTLİ/ BİLGEN/ AKGÜNER/ BERK, s. 1321; İSBİR Begüm, *Kamu İhalelerine Katılma Yasağı*, Ankara 2011, s. 22.

²¹ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 54; İNAN Atilla, *İhale Hukuku Ders Notları*, Ankara 2011, s. 54; GÖZLER Kemal, *İdare Hukuku*, C. 2, Bursa 2009, s. 113.

²² BOZ Selman Sacit, “Elektronik İhale”, *Kamu Hukuku Arşivi*, C. 13, S. 1, 2013, s. 13.

²³ SEZER Yasin, “Kamu İhale Kanunu: Şeffaflık ve Rekabet”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 35, S. 4, 2002, s. 62.

²⁴ ÇAĞLAYAN Ramazan, *İdare Hukuku*, 4. Baskı, Ankara 2016, s. 592; ÖZDEMİR, s. 246; 4734 sayılı Kanun madde 47: “Bu Kanun kapsamında yer alan idarelerin yapım işleri ile mal ve hizmet alımlarının sonuçları, 42 nci maddeye göre gönderilenler hariç, en geç onbeş gün içinde Kuruma bildirilir. Bu sonuçlardan Kanun kapsamındaki ihalelere ilişkin olanlar Kurum tarafından Kamu İhale Bülteninde yayımlanır”.

KİK'e göre tekliflerin açılması aşamasında da saydamlık ilkesinin gereği olarak, teklifler isteklilere ek olarak hazırda bulunan ilgililer önünde açılmakta ve bu husus tutanakla kayıt altına alınmaktadır²⁵.

Danıştay içtihadında idarenin ve isteklilerin yükümlülüklerinin sözleşmenin akdedilmesinden önce açık ve net olarak belirlenmesinin saydamlık ilkesinin gereği olduğu "... temel ihale ilkelerinden olan açıklık ve saydamlık ilkeleri gereği ihale konusunun ve yüklenicinin sorumluluklarının ihale şartnamelerinde belirli şekilde yer alması gerekmektedir. ... yüklenicinin idare tarafından belirlenen araç adetleri ve zaman tarifelerine göre çalışacağı, hatların değişimi ya da hatların çoğaltılmasının ve azaltılmasının idarenin yetkinde bulunduğu belirtilmiş olup, hangi hatlarda veya güzergahlarda kaç araçla çalışılacağına tespiti hususunun ihale sonrasına bırakılması da açıklık ilkesine aykırıdır" şeklinde ifade edilmektedir²⁶.

KİK'de yer alan ihale usullerinden, pazarlık usulü ve doğrudan temin usulü saydamlık ilkesinin istisnasını oluşturmaktadır²⁷. Kanununun 21. maddesinde ise, pazarlık usulünün uygulanacağı haller sayılmaktadır. Bu hallerden bir kısmı için ihalenin ilan edilmesi zorunludur. Ancak, ilan zorunluluğunun bulunmadığı haller de mevcuttur. Doğrudan temin usulünde ise, Kanununun 22. maddesinde belirtilen hallerde ihale komisyonu kurma ve ilan yapma zorunluluğu bulunmaksızın piyasada fiyat araştırması yapılarak ihtiyaçlar temin edilmektedir²⁸. Dolayısıyla saydamlık ilkesi esas itibarıyla uygulama alanını, yukarıda da vurgulandığı üzere, açık ihale ve belli istekliler arasında ihale usulü bakımından bulmaktadır.

B. REKABET İLKESİ

İhale sürecinin hukuka uygunluğunun gereklerinden biri, ihale sürecinin idarenin ihtiyaçlarını en uygun şekilde karşılamasıdır. Bu sebeple istekliler arasında rekabetin bulunması ve ihale sürecinin tarafsızlığı için elverişli

²⁵ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 55; AKYILMAZ/ SEZGİNER/ KAYA, s. 553; 4734 sayılı Kanun madde 52: "Teknik tekliflere ait zarflar isteklilerle birlikte hazır bulunanlar önünde alınıp sırasına göre açılarak, istenilen belgelerin tam olarak verilmiş olup olmadığı kontrol edilir ve durum bir tutanakla tespit olunur... Teklifler ihale komisyonunca hemen değerlendirilmek üzere oturum kapatılır".

²⁶ D13D, 06.04.2010, E. 2009/7074, K. 2010/2940, <http://www.kazanci.com> (e.t. 05.12.2017).

²⁷ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 55; ATAY, s. 561; İSBİR, s.22.

²⁸ GÖZLER, s. 114; GÜNDAY, s. 200.

şartların sağlanması mecburidir²⁹. Kamu ihalelerinde rekabetin sağlanması bakımından isteklilerin fazlalığı kamu yararı ile ilişkilendirilmektedir. Çünkü bu sayede en uygun (avantajlı) teklif elde edilebilecektir³⁰. Bu yüzden katılımın en üst seviyede sağlanması hedeflenmektedir³¹. Nitekim, kamu ihalelerinde en avantajlı teklifin alınması, ihalenin hukuka uygun olarak ilgililere duyurulması ve ihaleye katılımın artırılmasıyla yani rekabetin sağlanmasıyla mümkündür³². Rekabet ilkesinin ihale belgelerinin açık bir şekilde hazırlanmasıyla da yakın ilgisi bulunmaktadır. Nitekim Danıştay'ın bir kararına göre, ihale dokümanının net olarak anlaşılır biçimde hazırlanmaması ve tereddüde yer bırakması hali isteklilerin hatalı teklif vermesine ve değerlendirme dışında kalmasına yol açma ve dolayısıyla rekabeti engelleme sonucunu doğurmaktadır³³.

İhale sürecinde rekabetin ortadan kalkmasını önlemek amacıyla KİK'in 17. maddesinde ihale sürecinde yasak fiil ve davranışlar düzenlenmiştir. Söz konusu hükümde, *“ihalelerde bir istekli tarafından kendisi veya başkaları adına doğrudan veya dolaylı olarak, asaleten ya da vekaleten birden fazla teklif vermek”* yasak fiiller arasında sayılmaktadır. Belirtilen hükmün amacı, ihale katılımcılarının kendi aralarında anlaşma yaparak teklif bedellerini etkilemesinin önüne geçmektir. İhale sürecinde katılımcıların kendi iradeleri ile piyasa şartlarına uygun ve gerçekçi teklifler vermesini sağlamak açısından, katılımcılar arasındaki rekabetin gözetilmesi gerekmektedir³⁴. Danıştay içtihadına göre *“ihalelerde rekabetin sağlanmasının koşullarından biri de*

²⁹ AKYILMAZ/ SEZGİNER/ KAYA, s. 554; ÇAĞLAYAN, s. 593; GÜNDAY, s. 200; ATAY, s. 561; SANCAKDAR Oğuz/ US Eser/ KASAPOĞLU TURHAN Mine/ ÖNÜT Lale Burcu/ SEYHAN Serkan, *İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı*, Ankara 2017, s. 562.

³⁰ “Devletin ve idarenin menfaati idare mukavelelerine çok taliplerin iştirak etmesini icap ettirir”, ONAR, s. 1618; TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 56; ABACIOĞLU/ ABACIOĞLU, s. 60; “Kaynakların verimli kullanılması ve rekabetin sağlanması bakımından kamu yararına uygun olmadığı gerekçesiyle itirazın şikâyet başvurusunun reddine ilişkin Kamu İhale Kurulu kararının iptaline karar verildiği”, D13D, 20.09.2011, E. 2011/2603, K. 2011/3886, <http://www.hukukturk.com> (e.t. 01.12.2017).

³¹ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 55.

³² ÖZAY İl Han, *Günüşiğinde Yönetim*, İstanbul 1996, s. 431; DİDDK, 21.04.2011, E. 2007/1024, K. 2011/260, <http://www.kazanci.com> (e.t. 05.12.2017).

³³ D13D, 26.04.2010, E. 2009/5621, K. 2010/3534, <http://www.hukukturk.com> (e.t. 01.12.2017). Aynı yönde Sayıştay kararı için bkz. Sayıştay Daireler Kurulu, 08.10.2003, K. 1127/3, <http://www.hukukturk.com> (e.t. 20.01.2018).

³⁴ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 56.

*katılımcıların aralarında organik bağ ya da temsil ilişkisinin olmamasıdır. İhaleye katılan her isteklinin özgür iradesiyle verdiği teklif sonucunda gerçekçi ve piyasa koşullarına uygun, kamu açısından da en avantajlı teklifin elde edilmesi amaçlanmaktadır.*³⁵

KİK'in konusunu oluşturan mal veya hizmet alımlarında ve yapım işlerinde ihale sürecinden etkin bir sonuç alınması, ihaleye katılanlar arasında rekabetin varlığı sayesinde en uygun ve avantajlı teklifin piyasa şartları göz önünde bulundurularak alınıp değerlendirilmesi ile mümkündür³⁶. İhale sürecinde rekabetin sağlanmasının taşıdığı önem sebebiyle Kanunun 17. maddesi ihalede doğrudan veya dolaylı olarak birden fazla teklif verme fiilini gerçekleştirenler hakkında ihale dışı bırakılma yaptırımını yeterli görmemiş ve Kanunun 58. maddesinde bu kişiler için *"bir yıldan az olmamak üzere iki yıla kadar"* ihalelere katılmaktan yasaklama yaptırımı öngörülmüştür³⁷.

³⁵ *"İhalelerde rekabetin sağlanmasının koşullarından biri de katılımcıların aralarında organik bağ ya da temsil ilişkisinin olmamasıdır."*, D13D, 14.12.2010, E. 2009/6170, K. 2010/8505, <http://www.kazanci.com> (e.t. 05.12.2017); *"uyuşmazlık konusu ihaleye ait ihale dokümanının bir parçası olan nakliyelere ait teklif birim fiyat hesap cetvelindeki düzenlemenin açık, net ve herkes tarafından anlaşılabilir olarak hazırlanmadığı, dokümanda yer alan tereddüde açık düzenleme nedeniyle ihaleye katılan yirmi altı istekliden on dört tanesinin, diğer bir ifadeyle yansından fazlasının hatalı teklif verdiği, bu isteklilerden on üç tanesinin değerlendirme dışı kaldığı hususları göz önüne alındığında, idarece hazırlanan ihale dokümanının ihalede katılımın ve rekabetin artmasını sağlayacak nitelikte olmadığı"*, D13D, 28.06.2012, E. 2009/774, K. 2012/1947, <http://www.kazanci.com> (e.t. 05.12.2017); **GÜNDAY**, s. 201.

³⁶ **TAŞDELEN**, *Kamu İhale*, s. 56; *"İhale, mal veya hizmetlerin tahsisinin, önceden belirlenen kurallar çerçevesinde alıcılar veya satıcılar arasındaki fiyat rekabetine göre yapıldığı bir sistemi ifade etmekte olup, kamu ihale uygulamalarında rekabetin sağlanmasının Devlet İhale Kanunu ve Kamu İhale Kanunu, rekabetin korunmasının ise 4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun kapsamında olduğu; bu Kanunların birbirlerine paralel ve tamamlayıcı hükümler içerdiği; kamu alımlarında rekabetin sağlanmasının, ürün ve pazar koşullarının sağlıklı bir şekilde değerlendirilerek ihalenin var olan koşullara göre tasarlanmasına bağlı bulunduğu; ihale sürecinde etkin bir sonuç alınmasının, ihale süreçlerinde rakiplerin birbirleri ile rekabet karşısı anlaşmalar yapmasının önüne geçilmesine de bağlı olduğu açıktır."*, D13D, 30.05.2013, E. 2009/3218, K. 2013/1632, <http://www.hukukturk.com> (e.t. 01.06.2018).

³⁷ *"Bu nedenle Kanun'un 17/d maddesinde sayılan durumlar sadece ihale dışı bırakılma sebebi olarak öngörülmemiş, konunun önemi nedeniyle bu fiillerin tespiti halinde yasaklama yaptırımı uygulanacağına da yer verilmiştir."*, D13D, 14.12.2010, E.

İhalede geçerli tek bir teklifin bulunuyor olması da salt bu sebeple rekabet ilkesinin ihlâli anlamına gelmeyebilecektir. Nitekim Kamu İhale Kurulu kararlarına göre, ihalede en avantajlı teklifi sunan tek bir isteklinin bulunması durumu, ihalenin bu istekli üzerine bırakılmasında hukuka aykırılık bulunmadığı sürece, ihalede rekabetin oluşmadığı anlamı taşımayacaktır³⁸. Yine işin niteliği gereği ihalede ÇED raporu sunulmasının gerekmesi rekabeti ortadan kaldırmamaktadır³⁹.

Rekabete aykırılığın/haksız rekabetin önlenmesi amacıyla Kamu İhale Kanununda bazı düzenlemelere yer verilmiştir. Bu bağlamda Kanunun 11. maddesinde hiçbir şekilde ihaleye katılmayacak kişiler sayılmaktadır. Bu hükümde sayılanlar arasında ihaleyi yapan idarenin ihale yetkilileri ve bu yetkiye sahip kurullarda görevliler, bu kişilerin eşleri, üçüncü dereceye kadar kan ve ikinci dereceye kadar kayın hısımları ve evlatlıkları, ortakları ve şirketleri bulunmaktadır. İhale sürecinde görevli bulunan kişiler ve bunların ilişkili olduğu kişilerle ilgili söz konusu yasak, ihaleye hakim olan ilkelerden rekabetin korunması ilkesi ile ilişkilendirilmektedir⁴⁰.

Kanunun 12. maddesine göre teknik kriterler, mal veya hizmet alımları ve yapım işlerinde hazırlanacak teknik şartnamelerde belirlenir. Söz konusu hükme göre teknik şartnamelerde “Belirlenecek teknik kriterler, verimliliği ve

---

2009/6170, K. 2010/8505, <http://www.hukukturk.com> (e.t. 01.12.2017); 4734 sayılı Kanunda ihale sürecindeki hukuka aykırılıklara karşı öngörülen idari yaptırımlar, teminatın gelir olarak kaydedilmesi, ihale dışı bırakılma, ihaleye katılmaktan yasaklanma ve idari para cezası ve ihale yetkililerine uygulanan disiplin cezalarıdır. **İSBİR**, s. 30.

³⁸ “ihalede yeterliği sağlayan isteklinin ihale komisyonunca ekonomik açıdan en avantajlı teklif olarak belirlendiği, ihale komisyonunun değerlendirmeleri sonucunda ihalede tek geçerli teklif bulunmakla birlikte ihalenin tek geçerli teklifi sunan isteklinin uhdesinde bırakılmasının mevzuata herhangi bir aykırılık taşımadığı, tek geçerli teklif bulunmasının tek başına ihalede rekabetin oluşmadığı anlamına da gelemeyeceği”, Kamu İhale Kurumu, 01.11.2017, TN. 2017/055, KN. 2017/UH.II-2941, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 01.12.2017); Danıştay içtihadına göre, tüm isteklilerin tekliflerinin yaklaşık maliyetinin altında bulunan ihaleye katılan isteklilerden biri dışındakilerin tekliflerinin hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle değerlendirme dışı bırakılması, rekabeti ortadan kaldırmamaktadır. DİDDK, 21.04.2011, E. 2007/1024, K. 2011/260, <http://www.kazanci.com> (e.t. 05.12.2017).

³⁹ Kamu İhale Kurumu, 04.10.2017, TN. 2017/050, KN. 2017/UY.II-2704, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 01.12.2017).

⁴⁰ GİRİTLİ/ BİLGEN/ AKGÜNER/ BERK, s. 1321; GÖZLER, s. 115.

fonksiyonelliği sağlamaya yönelik olacak, rekabeti engelleyici hususlar içermeyecek ve bütün istekliler için fırsat eşitliği sağlayacaktır"⁴¹. Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin⁴² 14. maddesine göre, teknik şartnamenin düzenlenmesinde "Teknik kriterlerin ve özelliklerin, verimliliği ve fonksiyonelliği sağlamaya yönelik olması, rekabeti engelleyici hususlar içermemesi ve fırsat eşitliğini sağlaması zorunludur". Bu hüküm ihale sürecinde rekabetin sağlanmasına yönelik bir düzenlemedir⁴³. Ayrıca teknik şartnamenin oluşturulmasında kullanılan kriterler, yapılacak işin niteliği dikkate alınarak objektif şekilde belirlendiğinden, istekliler arasında eşitlik sağlanmaktadır. Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 60. maddesine göre ihale konusu malın kalitesi ve teknik değeri gibi fiyat dışı unsurların belirlenmesi mümkündür. Ancak anılan hükme göre "Fiyat dışı unsurlar, bir marka veya model esas alınarak rekabeti sınırlayıcı şekilde belirlenemez." Bu hüküm ihaleye katılanlar açısından fırsat eşitliğini sağlamayı ve rekabet ihlâlinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır⁴⁴.

C. EŞİT MUAMELE İLKESİ

Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen, devletin tüm organları ve idare açısından bağlayıcı bir temel ilke niteliği taşıyan eşitlik ilkesi, Kanunda ihaleye hakim olan ilkeler arasında eşit muamele ilkesi şeklinde yer bulmaktadır. Bu ilke idarenin, ihale sürecinde yürüttüğü işlemlerde tarafsızlığını temin etmektedir. Eşit muamele ilkesi, ihaleye katılanlar arasında

⁴¹ "Kamu İhale Kanunu'nun 12'nci maddesinin 2 ve 3'üncü fıkralarında, ihale konusu mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinin teknik kriterlerine ihale dokümanının bir parçası olan teknik şartnamelerde yer verileceği, belirlenecek teknik kriterlerin, verimliliği ve fonksiyonelliği sağlamaya yönelik olması, rekabeti engelleyici hususlar içermemesi ve bütün istekliler için fırsat eşitliği sağlaması gerektiği ayrıca teknik şartnamelerde, varsa ulusal ve/veya uluslararası teknik standartlara uygunluğu sağlamaya yönelik düzenlemelerin de yapılacağı, bu şartnamelerde teknik özelliklere ve tanımlamalara yer verileceği, belli bir marka, model, patent, menşei, kaynak veya ürün belirtilemeyeceği ve belirli bir marka veya modele yönelik özellik ve tanımlamalara yer verilmeyeceği hükme bağlanmıştır". Kamu İhale Kurumu, 25.10.2017, TN. 2017/054, KN. 2017/UM.II-2877, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 01.12.2017).

⁴² RG. 04.03.2009, S. 27159 Mükerrer.

⁴³ Kamu İhale Kurumu, 05.09.2012, TN. 2012/053, KN. 2012/UM.II-3465, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 01.12.2017).

⁴⁴ Kamu İhale Kurumu, 31.05.2017, TN. 2017/026, KN. 2017/UM.I-1505, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 01.12.2017).

eşitliği ve idarenin bunlara eşit mesafede bulunmasını ifade etmektedir. İdare, eşit muamele ilkesine uygun olarak tekliflerin sunulması, tekliflerin alınması, açılması ve tekliflerin değerlendirilmesi aşamalarında katılımcılar arasında eşitliği sağlamakla yükümlüdür⁴⁵. İdarelerin ihalelerde takdir yetkisine sahip olduğu durumlarda, bu yetkilerini takdir yetkisine hâkim olan ilkeler doğrultusunda kullanmaları gerekecektir. Aksi yöndeki hareket eşit muamele ilkesine ve bununla alâkalı diğer ilkelere de aykırılık oluşturmaktadır⁴⁶.

İhalenin aday veya isteklilere eşit muamele ile yapılması, hem bir anayasa kuralıdır, hem de rekabet ilkesinin bir gereğidir⁴⁷. İdarenin ihale sürecinde eşit muamele ilkesine aykırı olarak, bazı kişiler lehine, isteklilerin tümünü kapsamayan imkânlar sağlaması veya istekli olmasına engel bulunmayan kişilerin ihaleye katılmasını engellemesi, eşitlik ilkesinin yanı sıra ihaleye hâkim olan temel ilkelerden rekabet ilkesine de aykırılık oluşturmaktadır⁴⁸. Ancak Kanunun 63. maddesine göre ihalenin sadece yerli

⁴⁵ SANCAKDAR/ US / KASAPOĞLU TURHAN / ÖNÜT / SEYHAN, s. 563; İNAN, s. 119.

⁴⁶ ÜSTÜN Ümit Süleyman, *Türk Vergi Hukukunda İdarenin Takdir Yetkisi*, Ankara 2007, s. 53 vd.; "...pazarlık usulüyle yapılan ihalelerin 4734 sayılı Kanun'un 5. maddesinde belirtilen temel ilkelere uygun olması gerektiği, davet edilecekleri belirleme hususunda idarelerin sınırsız bir takdir yetkisinin olmadığı, bu yetkinin kamu yararı ve hizmet gerekleri doğrultusunda kullanılması gerektiği, dava konusu uyuşmazlıkta, davacının ihaleye davet mektubu ve ihale dökümanlarının verilmesi talebini içerir başvurusunun "başvurucunun ihaleye daveti gerektirir şartları taşıyıp taşımadığı ve ihalede rekabeti artırıp artıramayacağı hususları değerlendirilmeksizin" davacı şirket ihaleye davet edilmeyerek dava konusu ihalenin gerçekleştirilmesi ihale mevzuatının temel ilkelerinden olan "eşit muamele" ve "rekabet" ilkeleri ile bağdaşmadığı"; D13D, 16.09.2015, E. 2015/2762, K. 2015/3166, <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr> (e.t. 07.03.2018).

⁴⁷ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 57.

⁴⁸ "...davacı şirketin ihaleye çıkılmadan önce dava konusu ihaleye ilişkin bilgileri haiz olduğu, bu durumun da davacı şirket lehine avantaj sağladığı ve ihaleye katılan istekliler arasındaki eşitlik ve rekabeti ortadan kaldırdığı", D13D, 23.12.2016, E. 2016/3493, K. 2016/4367, <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr> (e.t. 04.03.2018); "söz konusu ihalede ... teslim edilen ve sözleşme ve eklerine uygun olmayan malların ... teslim süresi geçtikten sonra, ... teslim ettiği sekiz kalem maldan ikisini, uygun görülmemesi üzerine yenileri ile değiştirmeye çalışan davacıya, sadece teslim tarihinden önce mal teslim eden yüklenicilere tanınan mal değiştirme hakkının tanınmasının mevzuata aykırı olduğu, ihaledeki eşitlik ve rekabet ilkelerinin ihlâlüne yol açacağı açıktır.", D13D, 19.01.2011, E. 2010/2812, K. 2011/130, <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr> (e.t. 07.03.2018).

isteklilere açık olması ve yerli istekliler lehine fiyat avantajlı uygulanması mümkündür. Bu düzenleme, eşit muamele ilkesinin istisnasını oluşturmaktadır⁴⁹.

Kanunun 5. maddesinde yer alan temel ilkeler arasında düzenlenen eşit muamele ilkesi, Kamu İhale Kurumuna yapılan itirazın şikayet başvurularında da değerlendirilmektedir. Bu husus, İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmeliğin 18. maddesinde düzenlenmektedir⁵⁰.

Kamu İhale Kurulu, itirazın şikayet başvurularında eşit muamele ilkesine uygunluğu değerlendirdiği bir kararında düzeltici işlem yapılmasına karar vermiştir⁵¹. İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmeliğin 21.

⁴⁹ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 57; GÜNDAY, s. 202; İNAN, s. 56; GÖZLER, s. 116; ÇAĞLAYAN, s. 593.

⁵⁰ İhalelere Yönelik Başvurular Hakkında Yönetmelik, RG. 03.01.2009, S. 27099; madde 18: “...İhale veya ön yeterlik dokümanının verilmesi, başvuruların veya tekliflerin sunulması, değerlendirilmesi ve ihalenin sonuçlandırılmasıyla ilgili olarak ise, başvuru sahibinin iddiaları ve idarenin şikayet üzerine aldığı kararda belirtilen hususlar ile itiraz edilen işlemler bakımından eşit muamele ilkesinin ihlal edilip edilmediği yönünden incelenir. Eşit muamele ilkesi yönünden yapılacak incelemede; dayanağı bakımından, itiraz edilen işlemin diğer aday veya isteklilere ilişkin olarak da Kanun ve ilgili mevzuat hükümlerine uygun şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine bakılır.”

⁵¹ “İdare tarafından, ihalede geçerli teklif sunan üç istekliden birinci en avantajlı teklif sahibi Medikoset Tıbbi Ürün. San. Tic. Ltd. Şti. ve ikinci en avantajlı teklif sahibi Universal Tıbbi Malz. Ltd. Şti.den demo istendiği, Medikoset Tıbbi Ürün. San. Tic. Ltd. Şti.nin teklifinin uygun bulunmaması neticesinde ikinci en avantajlı teklif sahibi konumuna gelen Biodpc Teşhis Sistemler San. ve Tic. A.Ş.den demo talep edilmediği, bu durumun 4734 sayılı Kanun’un “Temel ilkeler” başlıklı 5’inci maddesinde yer alan eşit muamele ilkesine aykırı olduğu sonucuna varılmış olup, ekonomik açıdan en avantajlı ikinci teklif sahibi olarak belirlenen Biodpc Teşhis Sistemler San. ve Tic. A.Ş. tarafından teklif edilen cihazların ihale dokümanında belirtilen teknik kriterleri karşılayıp karşılamadığının da demo çalışması sonucunda değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır”. Kamu İhale Kurumu, 02.10.2013, TN. 2013/063, KN. 2013/UM.I-3768, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 01.12.2017).

Kamu İhale Kurumu itirazın şikayet başvurusu yapılan ihaleyle ilgili bir kararında “İhale komisyonunca teklifte önemli görülen ve açıklama istenilen teklif bileşenlerinin istekliler bakımından farklı şekilde belirlenmesinin isteklilerin eşit muamele ilkesine aykırı olarak farklı bileşenler üzerinden açıklama yapması sonucunu doğuracağı, bu durumda aynı bileşenler üzerinden yapılmayan açıklamaların birbiri ile mukayese edilmesi ve dolayısıyla tekliflerin eşit koşullarda değerlendirilebilmesinin mümkün olmadığı, bunda 4734 sayılı Kanun’un 5’inci maddesinde yer alan temel ilkelerden

maddesine göre düzeltici işlemle giderilemeyecek bir hukuka aykırılığın tespiti halinde ihalenin iptaline karar verilmektedir.

Sayıştay kararına göre de, ihaleye katılan isteklilerden birinin hukuka aykırı olarak ihale dışı bırakılması, rekabet ve eşit muamele ilkeleriyle bağdaşmamaktadır⁵².

D. GÜVENİLİRLİK İLKESİ

Hukuk devleti ve kanunî idare ilkelerinin gereği olarak idarenin ihale sürecinde hukuka uygun hareket etmesi şarttır. Aksi takdirde, ihaleye katılan ilgililerin idareye ve ihale sürecine duyduğu güven zedeleneyecektir⁵³. Bu itibarla güvenilirlik, ihaleye katılanların idarenin ihale sürecinde hukuka uygun hareket edeceğine inanmasını ifade etmektedir. İhaleye katılanlarda oluşan bu inanç, ihale sürecinin hukuki güvenlik ve istikrar ilkesine uygunluğunu sağlamaktadır⁵⁴. İhaleye katılanların, idarenin tutumları sebebiyle isteklilerden birinin avantajlı veya dezavantajlı konumda olduğu kanaatinde olmaları güvenilirlik ilkesiyle bağdaşmamaktadır.

İdarenin, ihale sürecinde güvenilirlik ilkesine uygun işlemler tesis etmesi gerekmektedir. İlgililerin güveninin sağlanması için, ihale yetkililerinin de bu amaca uygun tutumlar sergilemesi, “*yasak fiil ve davranışlarda*” bulunmaması gerekmektedir⁵⁵. Nitekim ihaleye katılanların ihale aşamalarında hukuka aykırılık bulunduğu dair şüphesi hem idarenin ve hem de ihaleye katılan diğer isteklilerin fiil ve davranışlarından kaynaklanabilmektedir. İdare, ihalelerde güvenilirliği ortadan kaldıran durumlara karşı önlem almalı ve

---

saydamlık ve eşit muamele ilkesine aykırı olacağı sonucuna varılmıştır”. Kamu İhale Kurumu, 26.02.2014, TN. 2014/016, KN. 2014/UH.III-1139, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 01.12.2017).

⁵² “İhaleye katılan üç firma arasında en düşük fiyatı teklif eden ... A.Ş. A.H.L. Serbest Bölge şubesinin, idarece eksik olduğu tespit edilerek tamamlanması istenen belgelerini kendilerine tanınan süre içerisinde idareye sunmuş olmasına rağmen, ihale dışı bırakılması...”. Sayıştay Daireler Kurulu, 1.12.2004, K. 1159/1, <http://www.kazanci.com> (e.t. 05.12.2017); Söz konusu Sayıştay kararı, 5018 sayılı Kanunun kabul edilmesinden önce Sayıştay’ın idarenin sözleşmelerinin tescili ile ilgili vermiş olduğu bir karardır.

⁵³ İNAN, s. 59.

⁵⁴ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 58; İSBİR, s. 26.

⁵⁵ İSBİR, s. 26.

güveni temin etmelidir⁵⁶. Nitekim hukuka aykırılıklar karşısında şikayet yollarının öngörülmesi ve suç kabul edilen fiillerin cezalandırılmasına yönelik hükümler konulması; ihalelerde güvenilirliğin sağlanmasındaki somut kuralları teşkil etmektedir⁵⁷.

Kamu ihale hukuku, ekonomik hayata ve kamu yararına ilişkin bir konuda düzenlemeler içermekte ve ekonomik kamu düzeninin sağlanması amacıyla KİK’de ihale sürecinde ortaya çıkan hukuka aykırılıklara karşı yaptırım uygulanmasına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Ekonomik kamu düzeninin amacı, sosyal ve toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası olan ekonomik hayat ile ilgili ihtiyaca uygun düzenlemelerin yapılması ve koruyucu önlemlerin alınmasıdır⁵⁸. Ekonomik hayatta ortaya çıkacak sorunlar toplumsal hayatı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilecek türdendir⁵⁹. Bu sebeple hukukun ekonomik gelişmelere uygun olarak yenilenmesi, ekonomik hayatta karşılaşılan sorunların tespit edilmesi, ekonomik hayatın bireyi doğrudan etkileyen alanlarında koruyucu düzenlemeler yapılması büyük önem taşımaktadır. Ekonomik kamu düzenini korumak ve ihalenin etkinliğini sağlamak için Kanunun 58. maddesinde ihalelere katılmaktan yasaklanma yaptırımının uygulanması öngörülmüştür⁶⁰.

E. GİZLİLİK İLKESİ

İdarenin ihale sürecinde dikkate alması gereken temel ilke saydamlıktır. İhale sürecine hakim olan bir ilke olarak gizlilik ilkesi ise, saydamlık ilkesinin gerekliliklerinin sağlanmasına engel teşkil etmeyecek şekilde uygulanmaktadır. İhalenin ilanı, tekliflerin herkesin önünde ve açık olarak açılması gibi hususlar gizlilik ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır⁶¹. Nitekim ihale sürecinde gizliliğin sağlanması, ihaleye hakim olan diğer ilkelerin gerçekleşmesi için gerekmektedir.

Saydamlık ilkesi, ihale sürecinin hukuka uygunluğunu sağlamak amacıyla alenîliği sağlamayı amaçlamaktadır. Gizlilik ilkesi de, ihale sürecinde

⁵⁶ GÖZLER, s. 117; ÇAĞLAYAN, s. 593; ÖZDEMİR, s. 245.

⁵⁷ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 59.

⁵⁸ AKINCI Müslüm, “Ekonomik Kamu Düzeni ve Rekabet Kurumu”, *Rekabet Dergisi*, S. 5, 2001, s. 4.

⁵⁹ TAN Turgut, *Ekonomik Kamu Hukuku*, Ankara 1984, s. 4.

⁶⁰ İSBİR, s. 40.

⁶¹ GÖZLER, s. 117; GÖK, s. 14.

yalnızca idare tarafından bilinmesi gereken, katılımcılarla ve diğer gerçek ve tüzel kişilere açıklanmayan ticarî ve malî hususların ifşa edilmesi yasağına ilişkindir. Bu yönüyle her iki ilke de ihale sürecine hâkim olan gereken temel ilkeler arasında bulunmakta ve idareler tarafından dikkate alınmaktadır⁶².

KİK kapsamında gerçekleştirilen mal veya hizmet alımı veya yapım işleri için ihale yapılmadan önce idare tarafından yaklaşık maliyet belirlenmektedir⁶³. Gizlilik ilkesinin gereği olarak, idare tarafından belirlenen yaklaşık maliyetin gizli tutulması ve herhangi bir şekilde isteklilerle paylaşılması zorunludur. KİK, yaklaşık maliyetin, ihale süreci ile resmî ilişkisi olmayan diğer kişilerle paylaşılmasını da yasaklamaktadır. İstekliler, piyasa şartlarına uygun olarak teklif vermekte ve yaklaşık maliyeti bu aşamada bilmemektedir. İhale ilanında, ihale konusu işin yaklaşık maliyeti açıklanmamaktadır⁶⁴. İhale sonucunun, isteklilere açıklanması ile yaklaşık maliyet üzerindeki gizlilik de kalkmaktadır⁶⁵. Kanunun 61. maddesinde “*Bu Kanunun uygulanmasında görevliler ile danışmanlık hizmeti sunanlar; ihale süreci ile ilgili bütün işlemlere, isteklilerin iş ve işlemleri ile tekliflerin teknik ve malî yönlerine ilişkin olarak gizli kalması gereken bilgi ve belgelerle işin yaklaşık maliyetini ifşa edemezler, kendilerinin veya üçüncü şahısların yararına kullanamazlar. Aksine hareket edenler hakkında ilgisine göre 58 ve 60 ıncı maddelerde belirtilen müeyyideler uygulanır*” hükmü yer almaktadır⁶⁶. Söz konusu hükümlerle, yaklaşık maliyetin ifşası ve yaklaşık maliyete ilişkin bilgi sahibi olan görevlilerin bu bilgidan menfaat sağlanması yasaklanmaktadır.

⁶² **ÇAĞLAYAN**, s. 594; “4734 sayılı Kanun’un temel ilkelerine bakıldığında, idarelerin ihalelerde saydamlığı sağlamakla yükümlü olduğu gibi, aynı şekilde gizlilik ilkesinin gereklerini de yerine getirmekle yükümlü olduğu görülmektedir.”, Kamu İhale Kurumu, 07.12.2016, TN. 2016/066, KN. 2016/UH.III-3016, <https://ekap.kik.gov.tr/>; (e.t. 04.12.2017).

⁶³ **TAŞDELEN**, *Kamu İhale*, s. 59; **AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA**, s. 554.

⁶⁴ **TAŞDELEN**, *Kamu İhale*, s. 59; **ALTUN** Muhsin, *Yeni Kamu İhale Düzeni Uygulama Esaslarının Açıklanması*, Ankara 2004, s. 98; **ÖZDEMİR**, s. 246.

⁶⁵ **ALTUN**, s. 99; **GÜNDAY**, s. 202.

⁶⁶ İhale sürecinde katılımcılardan alınan bilgi ve belgeler, gizli kalması kaydıyla verilen ticarî ve malî bilgiler kapsamına girmektedir. Dolayısıyla bu bilgi ve belgeler, 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu kapsamı dışında yer almaktadır, Kamu İhale Kurumu, 26.03.2012, TN. 2012/020, KN. 2012/UH.II-1467, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 04.12.2017); **GÖZLER**, s. 117.

Yaklaşık maliyetin gizli tutulması, ihale sürecinde eşitliği ve rekabeti sağlamaktadır.

Kamu İhale Kurulu kararlarında gizlilik ilkesinin ihlal edilmesi eşit muamele ilkesi ile ilişkilendirilmektedir⁶⁷. Nitekim, gizlilik ilkesinin ihlalinin, ihale katılımcıları arasında belli gerçek veya tüzel kişiler lehine avantaj sağlanması sonucunu doğurması muhtemeldir.

F. KAMUOYU DENETİMİ İLKESİ

İhale sürecinde alınan kararlar saydamlık ilkesine uygun olarak kamuoyuna ilan edilmekte ve bu sayede kamuoyunun ihale sürecinden haberdar olması sağlanarak ihalelerdeki hukuka aykırılıkların önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Kamuoyu denetiminin sağlanması, hem idarenin ve hem de ihaleye katılan isteklilerin yol açacağı hukuka aykırılıkları önlemek bakımından önem taşımaktadır⁶⁸. Bu sebeple, idarenin gizlilik ilkesine uygun olmak şartıyla ihale sürecine ilişkin bilgi ve belgeleri kamuoyu ile paylaşması gerekmektedir⁶⁹. İdare tarafından basın, internet gibi yollarla yapılan ilanlarla kamu harcamalarının hem rekabet ortamında gerçekleşmesi ve hem de kamuoyu tarafından izlenebilmesi sağlanmaktadır⁷⁰.

Kanunun uygulama yönetmeliklerinde, ihaleye katılan isteklilerin kendileri ve diğer isteklilerin idareye sunduğu belgelerin ve geçici teminatlarının durumunu öğrenmelerine ilişkin yapılan değişiklikler kamuoyu denetimi ilkesiyle ilişkilidir⁷¹. Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 56. maddesinde “*Zarf Açma ve Belge Kontrol Tutanağı, başvuru veya teklif zarfı içinde sunulması istenilen belgeler ve bu belgelere ilgili mevzuat gereğince eklenmesi zorunlu olan belgelerin her biri için ayrı sütun içerecek şekilde düzenlenir... İhale usulüne göre ilgili oturumda istekliler ve teklif ettikleri fiyatlar duyurularak tutanak düzenlenir. Bu tutanakların komisyon başkanınca onaylanmış suretleri, isteyenlere imza karşılığı verilmeden oturum kapatılamaz*” hükmü yer almaktadır. Aynı yönde bir hüküm, Mal Alımı İhaleleri Yönetmeliğinin 55. maddesinde ve Yapım İşleri İhaleleri Uygulama

⁶⁷ Kamu İhale Kurumu, 11.05.2010, TN. 2010/033, KN. 2010/UH.III-1335, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 04.12.2017).

⁶⁸ İSBİR, s. 29; SEZER, s. 66.

⁶⁹ GÖZLER, s. 117; ÇAĞLAYAN, s. 594; GÜNDAY, s. 203.

⁷⁰ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 60; GÜNDAY, s. 203.

⁷¹ Kamu İhale Kurumu, 31.03.2008, TN. 2008/019, KN. 2008/UH.Z-1426, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 05.12.2017).

Yönetmeliğinin 57. maddesinde düzenlenmektedir. Zarf Açma ve Belge Kontrol Tutanağında, ihaleye katılan isteklilerden istenilen her bir belge için ayrı bir sütun açılması gerekmekte ve her bir belgenin varlığı ayrı ayrı değerlendirilerek tutanağa işlenmektedir. Söz konusu hükme göre, ihale komisyonu tarafından hazırlanan tutanakların isteyenlere verilmesi gerekmektedir⁷².

İhale sürecinde sözleşmenin imzalanmasından önce ortaya çıkan hukuka aykırılıkların çözümü için Kanunda yer alan şikayet ve itirazın şikayet yolları da güvenilirlik ilkesinin yanı sıra kamuoyu denetiminin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Nitekim şikayet ve itirazın şikayet başvurusu, ihale sürecindeki hukuka aykırılık nedeniyle hak kaybına veya zarara uğradığını iddia edenler tarafından yapılan ve dava açmadan önce tüketilmesi gereken idarî başvuru yollarıdır. Şikayet ve itirazın şikayet başvuruları, hak kaybına veya zarara uğrayan veya zarara uğramasının muhtemel olduğunu iddia eden aday, istekli veya istekli olabilecekler tarafından yapılabilir. Bir başka deyişle, teklif veren istekliler ve ön yeterlik için başvuran adayların şikayet ve itirazın şikayet başvurusunda bulunması mümkündür⁷³.

İhale sürecinin sözleşmenin imzalanmasından önceki aşamaları, kamu hukukuna tabidir. Dolayısıyla bu aşamada ortaya çıkan hukuka aykırılıklarla ilgili uyuşmazlıklar idari yargıda görülmektedir⁷⁴. Kanunda öngörülen şikayet

⁷² Kamu İhale Kurumu, 28.04.2008, TN. 2008/023, KN. 2008/UM.Z-1714, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 05.12.2017).

⁷³ 4734 sayılı Kanunun 54. maddesine göre, “İhale sürecindeki hukuka aykırı işlem veya eylemler nedeniyle bir hak kaybına veya zarara uğradığını veya zarara uğramasının muhtemel olduğunu iddia eden aday veya istekli ile istekli olabilecekler, bu Kanunda belirtilen şekil ve usul kurallarına uygun olmak şartıyla şikayet ve itirazın şikayet başvurusunda bulunabilirler.”; Kamu İhale Kurumu, 28.04.2008, TN. 2008/023, KN. 2008/UM.Z-1714, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 05.12.2017); 4734 sayılı Kanunun 34. maddesine göre Maliye Bakanlığı ile ilişkili olan Kamu İhale Kurumunun karar organı, Kamu İhale Kuruludur. 4734 sayılı Kanuna hakim olan temel ilkelerin belirlenmesinde, temel kaynak bu kanun ve uygulama yönetmelikleri ile birlikte, Kamu İhale Kurulu kararları da “ikincil kaynak” niteliği taşımaktadır. İSBİR, s. 10.

⁷⁴ ONAR, s. 1621; ÖZAY, s. 428; ODYAKMAZ/KAYMAK/ERCAN, s. 103; AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 519; ATAY, s. 557; GÖZLER, s. 139; “Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi kararları ile, ihale sürecinde sözleşme öncesi işlemlerin ihale işlemi, dolayısıyla idari işlem olmaları nedeniyle idari yargının görev alanına girdiği kabul edilmiş ve bu yöndeki kararlar istikrar kazanmış bulunmaktadır.”, D13D,

ve itirazın şikâyet başvurularını tüketmiş olmak şartıyla, ihale sürecinde sözleşme öncesinde tesis edilen idari işlemler hakkında, menfaati ihlal edilen ilgililerce iptal davası açılması mümkündür.

G. İHTİYAÇLARIN UYGUN ŞARTLARLA ZAMANINDA KARŞILANMASI İLKESİ

KİK'e tabi ihalelerin amacı, mal veya hizmet alımı veya yapım işleriyle ilgili olarak kamunun ihtiyaçlarını karşılamaktır. Kamu yararının gerçekleşebilmesi, söz konusu ihtiyaçların uygun şartlarla ve gereken zamanda karşılanmasına bağlıdır⁷⁵.

İdarenin yürütmekle görevli olduğu kamu hizmetini, gereği gibi sunma ve kamu yararını sağlama amacı bulunmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere üstlendiği kamu hizmetini yerine getirmek için ne tür mal veya hizmete veya yapım işine ihtiyaç duyduğunu tespit etmek idarenin yetkisidir. İdarenin, ihtiyaçlarını belirlemek ve ihtiyacına uygun ve zamanında ihale yapmak konusunda takdir yetkisi bulunmaktadır. İhalenin teknik şartnamesi idare tarafından hazırlandığından ihale konusu işin ihtiyacı karşılamak açısından yerindeliği ve zaman bakımından uygunluğu hususu da idare tarafından belirlenmektedir. Başka bir ifadeyle, idarenin ihtiyaçlarını karşılama konusunda takdir yetkisi bulunmaktadır⁷⁶. Danıştay içtihadına göre idarenin ihale sürecinde takdir yetkisini kamu yararı ve hizmetin gerekleri doğrultusunda kullanması gerekmektedir⁷⁷. Bu ilke, ihtiyaçların en kaliteli

---

02.03.2017, E. 2017/364, K. 2017/525, emsal.danistay.uyap.gov.tr (e.t. 07.03.2018); D13D, 20.01.2017, E. 2016/4974, K. 2017/280, emsal.danistay.uyap.gov.tr (e.t. 07.03.2018); “...idarelerce mal veya hizmet alımı için ihaleye çıkılması safhasında ihalenin sonuçlanıp kesinleşmesine kadar geçen aşamada tesis edilen işlemlerin idari nitelikte olduğu kabul edilmekte ve bu aşamada ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümünün idari yargı yerlerine, ihalenin kesinleşmesi ve sözleşmenin akdedilmesinden sonraki aşamada idare ile yüklenici arasındaki sözleşmenin uygulanmasından doğan uyuşmazlıkların görüm ve çözümünün ise özel hukuk hükümlerine göre adli yargı yerlerine ait olduğunda kuşku bulunmamaktadır”. UMK, 30.11.2015, E. 2015/707, K. 2015/762, emsal.danistay.uyap.gov.tr (e.t. 07.03.2018).

⁷⁵ GÖZLER, s. 118; ÇAĞLAYAN, s. 594; GÖK, s. 18.

⁷⁶ İdarenin ihtiyaçlarını belirleme konusunda takdir yetkisini kullanarak ihale konusu edeceği malın teknik özelliklerini belirlemesi, başka katılımcıların teklif vermesini engellemediğinden rekabetin sağlanması ilkesine aykırı değildir. Kamu İhale Kurumu, 23.11.2016, TN. 2016/063, KN. 2016/UH.II-2860, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 04.12.2017).

⁷⁷ “İhale komisyonu kararlarının ihale yetkilisince onaylanması aşamasında kamu yararı ve hizmet gerekleri doğrultusunda takdir yetkisinin kullanılması gerektiği açıktır.

şekilde ve en uygun fiyatla karşılanmasını ifade etmektedir. İhtiyaçların en uygun şartlarda karşılanması, ihtiyacı karşılayacak en kaliteli ürünün daha ucuza alınmasıyla mümkün olabilecektir⁷⁸.

Kanunun 5. maddesinde düzenlenen ödeneği ayrılmayan iş için ihaleye çıkma yasağı, ihtiyaçların uygun zamanda karşılanmasını zorlaştıran durumları önlemeyi amaçlamaktadır⁷⁹.

Kamu ihale hukukuna ilişkin çeşitli hükümlerde⁸⁰, belli istekliler arasında ihaleye katılacak olan isteklilerin malî açıdan güçlü olması asgarî yeterlik şartları arasında düzenlenmektedir. Belli istekliler arasında ihale usulünün

---

İdarece takdir yetkisi kullanılırken hukuken geçerli seçenekler arasından uygun olanın tercih edilmesi veya işlemin yapıp yapılmaması noktasında makul ve meşru sebepler dikkate alınarak karar verilmesi gerekmektedir. Kamu yararının ve hizmet gereklerinin somut olayda gerçekleşip gerçekleşmediğinin denetimi ise yargı yerlerince yapılabilecektir. İhale işlemleri bakımından takdir yetkisinin denetiminde, 4734 sayılı Kanun'un 5. maddesindeki temel ihale ilkelerinin gözetilmesi gerektiği gibi idare hukukuna hakim olan hukukî güvenilirlik, idari istikrar gibi ilkelerin de dikkate alınması gerekmektedir.”, D13D, 13.09.2011, E. 2008/678, K. 2011/3674, <http://www.kazanci.com> (e.t. 05.12.2017); ÜSTÜN, s. 54 vd.

⁷⁸ **BULUTOĞLU Kenan/KURTULUŞ Erciş**, *Bütçe ve Kamu Harcamaları*, İstanbul 1988, s. 335'ten nakleden: **TAŞDELEN**, *Kamu İhale*, s. 61

⁷⁹ **GÖZLER**, s. 118.

⁸⁰ 4734 sayılı Kanun md. 10: “İhaleye katılacak isteklilerden, ekonomik ve malî yeterlik ile mesleki ve teknik yeterliklerinin belirlenmesine ilişkin olarak aşağıda belirtilen bilgi ve belgeler istenebilir...” Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliği md. 36: “İş hacmini gösteren belgeler, aday veya isteklinin ihalenin yapıldığı yıldan önceki yıla ait; a) Toplam cirosunu gösteren gelir tablosu, b) Taahhüdü altında devam eden yapım işlerinin gerçekleştirilen kısmının veya bitirilen yapım işlerinin parasal tutarını gösteren faturalardır”. Aynı yönde hükümler Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 36. maddesinde ve Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 36. maddesinde yer almaktadır. 4734 Sayılı Kanunun 10. maddesinde ihale dışı bırakılacak istekliler arasında, kesinleşmiş vergi borcu veya kesinleşmiş sosyal güvenlik prim borcu bulunanlar yer almaktadır. Hangi tür ve miktarda vergi borcu bulunan kişilerin ihale dışı bırakıldığı, Gelir İdaresi Başkanlığının görüşü alınarak Kamu İhale Kurumu tarafından belirlenmektedir. Söz konusu hüküm, işi zamanında ve gerektiği gibi tamamlayacağı belirsiz olan isteklileri ihale dışında bırakmak suretiyle, ihtiyaçların uygun zamanda karşılanması ve kaynakların verimli kullanılması ilkeleriyle örtüşmektedir.

uygulandığı yüksek teknoloji ve meslekî birikim⁸¹ gerektiren büyük çaplı işlerde, yüklenicinin işi tamamlamasını garanti etmeye yönelik bu hükümler, ihtiyaçların uygun şartlarla zamanında karşılanması ilkesiyle kaynakların verimli kullanılması ilkesini somutlaştırmaktadır.

KİK'e tabi olarak yapılan sözleşmelerin düzenlenmesi ve uygulanmasına ilişkin hususları düzenleyen 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunda yer alan yüklenicinin işi süresinde bitirememesi durumunda idarenin sözleşmeyi feshetme ve ihale dokümanında belirlenen gecikme cezasını uygulamasına ilişkin hüküm⁸² de ihale edilen işin zamanında tamamlanmasını garanti etmeye yöneliktir. Bu nedenle söz konusu hüküm, ihale hukukuna hakim olan ihtiyaçların zamanında karşılanması ilkesiyle ilişkilendirmek mümkündür.

H. KAYNAKLARIN VERİMLİ KULLANILMASI İLKESİ

İhalelerin hukuka uygunluğu, idarenin ekonomik açıdan zarara uğramaması ve kaynakların verimli kullanılması ve ihale edilen işin uygun

⁸¹ Belli istekliler arasında ihale usulünde, yeterlik şartı olarak tecrübe gösteren belgelerin aranması ile ilgili hükümler şu şekildedir. 4734 sayılı Kanun md. 10: *“İstekli tarafından kamu veya özel sektöre bedel içeren bir sözleşme kapsamında taahhüt edilen ihale konusu iş veya benzer işlere ilişkin olarak; a) Son onbeş yıl içinde geçici kabulü yapılan yapım işleri ile kabul işlemleri tamamlanan yapımla ilgili hizmet işleriyle ilgili deneyimi gösteren belgeler,... d) Son beş yıl içinde kabul işlemleri tamamlanan mal ve hizmet alımlarına ilişkin deneyimi gösteren belgeler...”*. Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliği md. 39: *“Aday veya isteklilerden, yurt içinde veya yurt dışında kamu veya özel sektöre bedel içeren bir sözleşme kapsamında taahhüt ettikleri, ihale konusu iş veya benzer işlerdeki deneyimlerini tevsik etmeleri için iş deneyim belgesi istenilmesi zorunludur”*. Aynı yönde hükümler Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 37. maddesinde ve Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 39. maddesinde yer almaktadır.

⁸² 4735 sayılı Kanun *“Madde 20- Aşağıda belirtilen hallerde idare sözleşmeyi fesheder: a)Yüklenicinin taahhüdünü ihale dokümanı ve sözleşme hükümlerine uygun olarak yerine getirmemesi veya işi süresinde bitirmemesi üzerine, ihale dokümanında belirlenen oranda gecikme cezası uygulanmak üzere, idarenin en az on gün süreli ve nedenleri açıkça belirtilen ihtarına rağmen aynı durumun devam etmesi, b)Sözleşmenin uygulanması sırasında yüklenicinin 25 inci maddede sayılan yasak fiil veya davranışlarda bulunduğu tespit edilmesi, Hallerinde, ayrıca protesto çekmeye gerek kalmaksızın kesin teminat ve varsa ek kesin teminatlar gelir kaydedilir ve sözleşme feshedilerek hesabı genel hükümlere göre tasfiye edilir”*.

şartlarda ve gerektiği gibi yapılması açısından önem taşımaktadır⁸³. Başka bir deyişle kaynakların verimli kullanılması ilkesi, kamu kaynaklarının israf edilmesini önlemeye yönelik fonksiyon ifa etmektedir⁸⁴.

İhalelerde, idarenin en avantajlı teklifi veren istekliyi seçmesi, kaynakların verimli kullanılması ilkesine etkinlik kazandırmaktadır. İhale sürecinde ortaya çıkan usulsüzlükler, rekabeti ve eşit muamele ilkesini engelleyici durumlar ve “siyasî himayecilik”, ihalenin amacıyla bağdaşmamakta ve ihale sürecinin etkinliğini ortadan kaldırmaktadır⁸⁵.

KİK esas itibarıyla, kamunun denetimi altında bulunan veyahut kamu kaynağı kullanan idarelerin yapacağı ihalelerde geçerli olan usul ve esasları belirlemektedir. Kamu kaynağı kullanan idareler açısından kaynakların verimli kullanılması, ekonomik açıdan en uygun teklifin belirlenmesini gerektirmektedir. Ekonomik açıdan en uygun teklif ise, ihale komisyonu tarafından belirlenmektedir. Ancak, bu şekildeki teklif her zaman en ucuz teklifi ifade etmemektedir. İhale konusu işin nitelikleri değerlendirilerek, fiyat dışında değerlendirme unsurlarının kullanılması gerekir⁸⁶. Kamu İhale Kurulu kararına göre, “*Ekonomik açıdan en avantajlı teklif, sadece fiyat esasına göre veya fiyat ile birlikte işletme ve bakım maliyeti, maliyet etkinliği, verimlilik, kalite ve teknik değer gibi fiyat dışındaki unsurlar da dikkate alınarak belirlenir*”⁸⁷. Dolayısıyla idarenin, kamu kaynağını en uygun şekilde kullanması, her şartta “*en ucuz*” olanı alması anlamına gelmemekte, hizmetin gerektirdiği nitelikleri de taşıyan en doğru olanı belirlemesi gerekmektedir⁸⁸.

⁸³ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 62; TAŞDELEN Aziz, “Mali Sonuçlu Bir İdari Yaptırım Örneği: Kamu Harcama İhalesine Katılmaktan Yasaklanma”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 55, S. 1, 2006, s. 294.

⁸⁴ İSBİR, s. 29; GÖK, s. 22.

⁸⁵ EMEK Uğur, “*Kamu İhalelerinde Etkinlik Arayışında Rekabetin Korunması Hakkında Kanununun İşlevi*”, Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı, 2002, s. 312; Verimlilik ve etkinlik kavramları için bkz. ÜSTÜN Ümit Süleyman, “Kamu Harcamalarında Verimlilik ve Etkinlik”, *Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, S. 10, Haziran 2005, s. 106 vd.

⁸⁶ TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 62; GİRİTLİ/BİLGEN/AGKÜNER/BERK, s. 1321.

⁸⁷ Kamu İhale Kurumu, 23.11.2017, TN. 2017/059, KN. 2017/UH.II-3167, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 04.12.2017).

⁸⁸ DEMİR Metin, “Kamu Alımlarında Saydamlık ve Verimlilik”, *1. Uluslararası Kamu Alımlarında Saydamlık ve Verimlilik Sempozyumu*, Mayıs 2004, s. 194.

II. KAMU İHALE KANUNUNDA TEMEL İLKELER ARASINDA BELİRTİLEN YASAKLAR

Kamu ihaleleri, idarenin kamu kaynaklarını kullanmak suretiyle yürüttüğü hizmetleri düzenli olarak ve değişen kamusal ihtiyaçlara uygun bir şekilde sunması için yapılmaktadır⁸⁹. Kanunun amacı, kamu kaynağını kullanan ve kamu hukukuna tabi olan kamu kurum ve kuruluşlarının kamu ihalelerini, denetime açık, saydam, güvenilir ve hukuka uygun olarak yapmasını sağlamaktır⁹⁰. İhale sürecine hâkim olan ilkeler arasında belirtilen yasaklar, ihalelerin hukuka ve kamu yararına uygun olarak gerçekleştirilmesine yönelik hükümlerdir. Kanunun 5. maddesinde kamu ihalelerinde geçerli olan temel ilkeler arasında sayılan yasaklar, ihale sürecinin her aşamasında olmasa dahi, ihalenin belli aşamalarında varlığı aranan ilkelerdir⁹¹.

A. ARALARINDA BAĞLANTI OLMAYAN ALIM VE YAPIM İŞLERİNİN BİRLİTE İHALE EDİLMESİ YASAĞI

Kanuna göre ihaleler, mal alımı, hizmet alımı veya yapım işi ihalesi olarak gerçekleştirilmektedir⁹². İdare tarafından yapılacak bir ihalenin hangi

⁸⁹ GÜNAL Canan, *İdarenin Mal ve Hizmet Edinme Usullerinden Biri Olarak Kamu İhaleleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 7.

⁹⁰ GÜNAL, s. 32.

⁹¹ YALAZAY, s. 28.

⁹² 4734 sayılı Kanunun 4. maddesine göre, "**Mal**: Satın alınan her türlü ihtiyaç maddeleri ile taşınır ve taşınmaz mal ve hakları, **Hizmet**: Bakım ve onarım, taşıma, haberleşme, sigorta, araştırma ve geliştirme, muhasebe, piyasa araştırması ve anket, danışmanlık, tanıtım, basım ve yayım, temizlik, yemek hazırlama ve dağıtım, toplantı, organizasyon, sergileme, koruma ve güvenlik, meslekî eğitim, fotoğraf, film, fikrî ve güzel sanat, bilgisayar sistemlerine yönelik hizmetler ile yazılım hizmetlerini, taşınır ve taşınmaz mal ve hakların kiralanmasını ve benzeri diğer hizmetleri, **Yapım**: Bina, karayolu, demiryolu, otoyol, havalimanı, rıhtım, liman, tersane, köprü, tünel, metro, viyadük, spor tesisleri, alt yapı, boru iletim hattı, haberleşme ve enerji nakil hattı, baraj, enerji santrali, rafineri tesisleri, sulama tesisleri, toprak ıslahı, taşkın koruma ve dekapaj gibi her türlü inşaat işleri ve bu işlerle ilgili tesisat, imalat, ihzarat, nakliye, tamamlama, büyük onarım, restorasyon, çevre düzenlemesi, sondaj, yıkma, güçlendirme ve montaj işleri ile benzeri yapım işlerini" ifade etmektedir. Kamu İhale Genel Tebliğinin 63. maddesinde "4734 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinde, büyük onarım yapım tanımı içinde, bakım ve onarım ise hizmet tanımı içinde sayılmıştır. Bu çerçevede, bütçe tertiplerine bakılmaksızın makine ve ekipmanın bakım ve onarımının hizmet alımı olarak ihale edilmesi gerekmektedir. Küçük onarımlar da dâhil olmak üzere yapıma ilişkin onarımların ise hizmet alımı olarak ihale edilmesi mümkün değildir" hükmü yer

ihale türüne dahil olduğunun ve buna bağlı olarak uygulanacak ihale mevzuatının tespitinin yapılması gerekmektedir. Nitekim, mal alımı, hizmet alımı ve yapım işlerinde ihalenin konusu ve buna bağlı olarak mevzuatta yer alan hükümlerin uygulanması farklılık göstermektedir⁹³.

Öte yandan, mal alımı, hizmet alımı veya yapım işlerinin bir arada ihale edilmesi, bu işlerden yalnız biri hakkında teknik imkâna sahip isteklilerin ihaleye katılımını engellemektedir⁹⁴. Bu nedenle, aralarında kabul edilebilir bir bağlantı olmadıkça mal alımı, hizmet alımı ve yapım işi ihaleleri bir arada yapılamaz. Aralarında doğal bir bağlantı bulunmayan hallerde idare yalnız mal alımı, yalnız hizmet alımı veya yalnız yapım işi ihalesi yapabilmektedir. Kanun aralarında doğal bir bağlantı bulunması durumunda ise mal alımı, hizmet alımı veya yapım işi ihalesinin bir arada yapılmasına imkân tanımaktadır⁹⁵. Aralarında doğal bağlantı bulunan ve birlikte ihale edilen işlerle ilgili ihale usulünün belirlenmesi açısından, Kamu İhale Kurulunun öncelikli yaklaşımı, yaklaşık maliyeti yüksek olan işe uygulanacak ihale usulünün aralarında doğal bağlantı olan işe de uygulanması yönündedir⁹⁶.

Aralarında doğal bir bağlantı bulunmayan işlerin bir arada ihale edilmesi yasağının amacının, isteklilerin teklifleri bakımından idarenin zarara

---

almaktadır. Bu hususta bir karar için bkz. Kamu İhale Kurumu, 18.12.2013, TN. 2013/080, KN. 2013/UY.II-4822, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 01.12.2017); 4734 sayılı Kanunun mal tanımında yer alan "hak" kavramı, alım sözleşmesine konu edilebilen hakları bir başka deyişle aynı hakları ifade etmektedir. **İSBİR**, s. 13.

⁹³ **GÜNDAY**, s. 203; **ÖZDEMİR**, s. 246;

⁹⁴ **SANCAKDAR/US/KASAPOĞLU TURHAN/ÖNÜT/SEYHAN**, s. 564.

⁹⁵ **TAŞDELEN**, *Kamu İhale*, s. 63; **ABACIOĞLU/ ABACIOĞLU**, s. 62; **GÖZLER**, s. 118.

⁹⁶ **ABACIOĞLU/ABACIOĞLU**, s. 62; "ihalenin konusunun, aralarında doğal bağlantı olan mal alımı, hizmet alımı veya yapım işlerinin en az ikisinden oluştuğu durumlarda, ihalede esas alınacak alım yönteminin belirlenmesinde ilk yaklaşım ihale konusu işin yaklaşık maliyeti içerisinde bedel yönünden büyük paya sahip olup işin esasını teşkil eden kısmı hangi yönetime göre ihale edilecekse aralarında doğal bağlantı olan işin diğer kısımlarının bir arada bu yöntemle ihale edilmesidir." açıklaması yer almaktadır. Diğer bir yaklaşım ise, ihale edilecek alım konularının proje bütünlüğü içerisindeki önemi ve temini öngörülen esas işin (mal, yapım, hizmet) ne olduğunun tespit edilerek, alım yönteminin belirlenmesidir.", Kamu İhale Kurumu, 27.10.2008, TN. 2008/069, KN. 2008/UM.I-4419, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 04.12.2017), Kamu İhale Kurumu, 11.09.2013, TN. 2013/058, KN. 2013/UH.II-3582, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 04.12.2017).

uğramasının önüne geçmek ve hukuka aykırı bir rekabetin oluşmasını önlemek olduğu söylenebilir⁹⁷. Ayrıca ihale konusu işlerin niteliğinin değişmesi idarenin de zararına yol açabilecek bir husus olduğundan kamu kaynaklarının doğru kullanılması sağlanmaktadır.

Kamu İhale Kurulu kararına göre, ihalelerin, aralarında doğal bir bağlantı bulunmasına ek olarak, ihaleye hâkim olan diğer ilkelere uygunluk bakımından değerlendirme yapılması, bu ilkelere uygunluğun varlığı ortaya konduktan sonra bir arada ihale edilmesi gerekmektedir⁹⁸. Örneğin, Kamu İhale Kurulu çevre temizliği konulu hizmet alımı ve çöp konteyner alımı işinin bir arada ihale edilmesini, aralarında doğal bir bağlantı bulunmaması sebebiyle hukuka aykırı bulmuş ve bu durumun ayrıca ihaleye katılanlar açısından rekabeti engelleyici bir nitelik taşıdığına karar vererek ihaleyi iptal etmiştir⁹⁹.

Aralarında kabul edilebilir doğal bir bağlantının bulunduğu mal veya hizmet alımı veya yapım işi ihalelerinin bir arada yapılması durumunda, katılımcılar tarafından kısmî teklif verilmesine izin verilmemesi ve konsorsiyuma açık olarak gerçekleştirilmediği durumlarda, ihaleye hakim olan

⁹⁷ İNAN, s. 64; TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 63.

⁹⁸ “Ancak, aralarında doğal bağlantı bulunmasının yanında, söz konusu alımların bir arada ihale edilmesinde, 4734 sayılı Kanun’un diğer ilkeleri yönünden de değerlendirme yapması gerekmekte ve bu husus kuşkuya mahal vermeyecek bir biçimde ortaya konduktan sonra alımların bir arada ihale edilmesi gerekmektedir.”, Kamu İhale Kurumu, 20.09.2017, TN. 2017/046, KN. 2017/UH.I-2533, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 01.12.2017).

⁹⁹ “İhale konusu işin çevre temizliği işi yanında 600 adet çöp konteyneri temin edilmesi işlerini de kapsadığı, ancak 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu’nun “Temel ilkeler” başlıklı 5’inci maddesi uyarınca aralarında kabul edilebilir doğal bir bağlantı olmadığı sürece mal alımı, hizmet alımı ve yapım işleri bir arada ihale edilemeyeceği, dolayısıyla şikâyete konu hizmet ihalesi kapsamında mal alımı niteliğinde olan çöp konteyneri alımının yapılmasının Kanun’un 5’inci maddesine aykırı olduğu... Söz konusu ihalede alıma konu mal ve hizmet arasında doğal bir bağlantının bulunmadığı, kamu kaynaklarının verimli kullanılmasını ve ihtiyaçların uygun şartlarda ve zamanında karşılanmasını teminen söz konusu konteyner alımının ayrı bir ihaleye konu edilmesi mümkünken itirazın şikâyete konu hizmet alımı ihalesi kapsamında temin edilmesinin rekabeti engelleyici nitelikte olduğu... Sonuç olarak, yukarıda mevzuata aykırılıkları belirtilen işlemlerin düzeltici işlemle giderilemeyecek nitelikte işlemler olduğu tespit edildiğinden, ihalenin iptali gerekmektedir”. Kamu İhale Kurumu, 27.09.2017, TN. 2017/048, KN. 2017/UH.I-2631, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 04.12.2017); Benzer bir karar için bkz. Kamu İhale Kurumu, 20.09.2017, TN. 2017/046, KN. 2017/UH.I-2533, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 04.12.2017).

ilkelerden ihaleye katılımın artırılması ve rekabetin sağlanması ilkelerine aykırılık bulunmaktadır¹⁰⁰.

B. ÖDENEĞİ BULUNMAYAN İŞ İÇİN İHALE YASAĞI

Kamu ihale hukukunun karakteristik özelliklerinden biri ekonomiyle doğrudan bağlantısının bulunmasıdır. Bu sebeple idarenin ihale sürecini başlatabilmesi için öncelikle ihale konusu işin ödeneğini ayırmış olması şarttır¹⁰¹. Danıştay içtihadına göre, yeterli ödeneği bulunmayan iş için ihale yapılması yasağı; idare bütçesinde oluşan değişimlerin ihale sürecini etkilememesini, bu durumun kamu hizmetini aksatmamasını ve böylece idarî istikrarın sağlanmasını amaçlamaktadır¹⁰².

Geniş anlamda kamu harcaması, devlet bütçesi ile yapılan harcamalara ilaveten bütçe sistemi dışında yer alan diğer kamu kurum ve kuruluşların yaptığı harcamaları kapsar. Ayrıca vergi muafiyet ve istisnaları dolayısıyla devletin vazgeçtiği vergi gelirleri de bu kapsamda yer alır. Bu bağlamda, kamu kurum ve kuruluşlarının kamu hizmeti görebilmek için yaptığı harcamalar kamu harcaması kapsamına girmektedir. Bu itibarla, kamu ihaleleri söz konusu olduğunda, 4734 sayılı Kanuna tabi olan kamu kurum ve kuruluşlarının kamu harcaması yaptığını söylemek mümkündür¹⁰³.

Kamu ihalelerinde, ihale konusu işin tamamlanması için gerekli ödeneğin bulunmaması halinde, kamu kaynaklarının gereksiz yere harcanmasının önüne geçmek amacıyla ödeneği bulunmayan iş için ihale

¹⁰⁰ Kamu İhale Kurumu, 11.09.2013, TN. 2013/058, KN. 2013/UH.II-3582, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 04.12.2017).

¹⁰¹ İSBİR, s. 5.

¹⁰² “İhale süreci devam ederken idare bütçesinde meydana gelebilecek değişimlerden etkilenmemek amacıyla ayrılan ödenek, yaklaşık maliyet dikkate alınarak ayrılmalıdır. Yeterli ödeneği bulunan bir işin ihalesinde idarenin alacak-borç dengesine yönelik değişimlerin ise ihalenin iptali için geçerli sebep oluşturmaması gerekir. Aksi halde idari istikrar ilkesine aykırılık oluşacağı gibi, kamu hizmetinin yürütümünde de aksaklıklar ortaya çıkması riski doğar”. D13D, 13.09.2011, E. 2008/678, K. 2011/3674, <http://www.kazanci.com> (e.t. 05.12.2017).

¹⁰³ PEHLİVAN Osman, *Kamu Maliyesi*, Trabzon 2017, s. 69; BİLİCİ Nurettin/BİLİCİ Adem, *Kamu Maliyesi*, Ankara 2016, s. 67 vd.; TAŞDELEN, *Kamu İhale*, s. 5; AKDOĞAN Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, Ankara 2014, s. 79 vd.; AKSOY Şerafettin, *Kamu Maliyesi*, İstanbul 1994, s. 103 vd. 126vd.; ULUATAM Özhan, *Kamu Maliyesi*, Ankara 1997, s. 212; Ayrıca bkz. NADAROĞLU Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, Kırklareli 2000, s. 134.

yaşığı getirilmiştir¹⁰⁴. Söz konusu ilke ile ihale konusu için kaynak yetersizliği nedeniyle tamamlanamaması ihtimali bertaraf edilmekte ve böylece kamu yararı korunmuş olmaktadır¹⁰⁵.

Yapım işlerini konu alan ihaleler açısından, ihaleye çıkılması yeterli ödeneğin teminine ek olarak arsanın temin edilmiş veya gereken hallerde kamulaştırma yapılmış olması, imar işlemlerinin tamamlanması halinde mümkündür¹⁰⁶.

Kamu kaynaklarının etkili ve verimli kullanılmasını, hesap verilebilirliği ve mali saydamlığı sağlamak 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun amaçları arasında sayılmaktadır. Ayrıca 5018 sayılı Kanunda mali saydamlık ve hesap verme zorunluluğu “Kamu Kaynağının Kullanılmasının Genel Esasları” başlığı altında düzenlenmektedir. Böylece 5018 sayılı Kanun kamu kaynaklarının kullanılmasına ilişkin tüm malî işlemlerin hazırlanması ve yürütülmesi ile ilgilenmekte ve kamu kurumlarının bütçelerine ve yapılan harcamalara ilişkin genel esaslar belirlemektedir. Burada dikkat çeken husus, 5018 sayılı Kanunda ve 4734 sayılı Kanunda benzer düzenlemelerin yer almasıdır. Kamu kaynaklarının kullanılmasında geçerli olan malî saydamlık ve hesap verme zorunluluğu; ihale hukukuna hâkim olan temel ilkelerden olan kamuoyu denetimi ve saydamlık ilkelerinin bir bakıma yansıması niteliğindedir.

5018 sayılı Kanununun 26. maddesi bütçede yeterli ödeneği bulunmayan işler için yüklenmeye girişilmesini yasaklamaktadır. Söz konusu hükümden yer alan yüklenme ifadesi “*taahhüt*” anlamı taşımaktadır¹⁰⁷. KİK’in 62. maddesi, bir yıldan fazla sürecek işler için ödenek ayrılmasıyla ilgili bir hükümdür. Söz konusu hükme göre, ihale edilen işin tamamlanabilmesi için, idarenin işin süresine uygun olarak yıl bazında ödeneğin bütçede bulunmasını sağlayacak şekilde planlama yapması gerekmektedir. Ayrıca idarenin bütçesindeki ödeneği planlı olarak kullanması amacıyla, ihalelerin yılın ilk dokuz ayında

¹⁰⁴ ATAY, s. 563; GÖZLER, s. 120.

¹⁰⁵ ATAY, s. 563; ALTUN, s. 128; GÜNDAY, s. 202; ÖZDEMİR, s. 247.

¹⁰⁶ ÇAĞLAYAN, s. 594; “...kamu ihale mevzuatı gereği de imar işlemlerinin tamamlanması koşulunun bir yapım işinde olmazsa olmaz şartlar arasında yer aldığı...”. Kamu İhale Kurumu, 10.02.2011, TN. 2011/013, KN. 2011/UY.I-659, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 14.12.2017).

¹⁰⁷ ALTUN, s. 128.

bitirilmesi gerekmektedir¹⁰⁸. İdare tarafından ihale konusu iş için ayrılan kullanılabilir ödeneğin yaklaşık maliyetin ve isteklilerce verilen tekliflerin üzerinde olması gerekmektedir. İdarî şartnamede isteklilerin ödeme şeklinin, vadeli ödeme olarak belirlenmesinin ödenek konusuyla ilgisi bulunmamaktadır¹⁰⁹.

C. EŞİK DEĞERİN ALTINDA KALMAK AMACIYLA İŞİN KISIMLARA BÖLÜNMESİ YASAĞI

Eşik değer, KİK'in 13. maddesinde düzenlenen ilan ve davet ile ihalelere sadece yerli isteklilerin katılmasına ilişkin hükümlerin uygulanmasında kullanılmak üzere; mal ve hizmet alımları ve yapım işleri için Kanunun 8. maddesinde belirlenen (ve aynı Kanunun 67. maddesi uyarınca güncellenen) parasal limitleri ifade etmektedir¹¹⁰. KİK'de ihale konusu işin yaklaşık maliyetinin eşik değerinin altında veya üstüne oluşuna göre, ihalenin ilan sürecinde uygulanacak kurallar, ihale usulü ve yerli istekliler lehine avantaj sağlama hususunda farklı düzenlemeler yer almaktadır¹¹¹.

İhale sürecinde idareler açısından geçerli olan eşik değerler, ihaleyi düzenleyen idarenin dahil olduğu bütçeye göre ikiye ayrılmaktadır. Kanunun 8. maddesinde, genel bütçeye dahil idarelerin tabi olduğu eşik değer ve diğer idarelerin tabi olduğu eşik değer düzenlenmektedir¹¹². Söz konusu hükümde, mal ve hizmet alımları ve yapım işleri için farklı eşik değerler belirtilmekte, ayrıca hükme göre ihaleyi yapan idarenin bütçesi de eşik değerinin belirlenmesinde dikkate alınmaktadır. Yaklaşık maliyeti, eşik değerinin altında

¹⁰⁸ ALTUN, s. 132.

¹⁰⁹ Kamu İhale Kurumu, 08.10.2007, TN. 2007/057, KN. 2007/UM.Z-3274, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 14.12.2017).

¹¹⁰ Eşik değer, Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 3. maddesinde, Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 3. maddesinde ve Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 3. maddesinde tanımlanmaktadır.

¹¹¹ YALAZAY, s. 30; "İdarece yeterlik kriteri olarak öngörülecek anahtar teknik personelin sayısı, yaklaşık maliyeti eşik değerinin altında olan ihalede en fazla iki, yaklaşık maliyeti eşik değere eşit ve eşik değerinin üzerinde olan ihalede ise en fazla dört olarak istenir.", D13D, 24.05.2017, E. 2017/584, K. 2017/1627, <http://www.hukukturk.com> (e.t. 18.12.2017).

¹¹² 2017 yılında geçerli olan eşik değerler, 2017/1 sayılı Kamu İhale Tebliği ile güncellenmiştir, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170121-19.htm>; e.t. 05.12.2017; Eşik değerler, Kamu İhale Kurumu tarafından güncellenmektedir.

kalan ihaleler ile eşik değere eşit veya üstünde olan ihaleler ilan ve ön yeterlik ilanı aşamalarında farklı prosedürlere tabi tutulmaktadır¹¹³. Kanunun 13. maddesinde yaklaşık değeri eşik değerin altında olan ihaleler için ilan süreleri kısa tutulmuş ve ilanın duyurulacağı yayının işin yapılacağı yerde çıkan bir gazete olması yeterli sayılmıştır. Yaklaşık maliyeti eşik değerin altında olup Kanunda belirlenen parasal sınırın altında olan ihalelerin Kamu İhale Bülteninde ilan edilmesi gerekmeyip, parasal sınırın üzerinde olan ihalelerde Kamu İhale Bülteninde ilan edilerek duyurulması şarttır¹¹⁴. Yaklaşık maliyeti eşik değere eşit veya üstünde olan ihalelerde ise, ilan süresi daha uzun olup ihale ilanının Kamu İhale Bülteninde yayınlanması zorunludur.

Yaklaşık maliyetin eşik değerin altında oluşu veya eşik değeri aşması, ihale usulünü de etkileyebilmektedir. Kanunun 20. maddesi, yaklaşık maliyeti eşik değerin yarısını aşan ihalelerde, belli istekliler arasında ihale usulünün uygulanmasını mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte 4734 sayılı Kanunun 21. maddesinde, pazarlık usulü ile ihale yapılabilen haller arasında “*idarelerin yaklaşık maliyeti ellimilyar Türk Lirasına kadar olan mamul mal, malzeme veya hizmet alımları*” yer almaktadır. Söz konusu hüküm ile ihale sürecine hâkim olan eşik değerin altında kalmamak amacıyla işin kısımlara bölünmesi yasağı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. İdare, ihale mevzuatında öngörülen kuralları aşmak ve kanunu dolanmak amacıyla işi parçalara bölerek eşik değerin altında kalmasını sağlamamalıdır¹¹⁵. Çünkü yaklaşık maliyeti eşik değerin altında olduğu gerekçesiyle pazarlık usulünün uygulandığı ihalelerde ilan yapılması zorunlu değildir¹¹⁶. Bu durum, yaklaşık maliyeti eşik değerin altında olan ihaleler açısından dikkate değerdir.

Yaklaşık maliyeti eşik değerin yarısını aşan yapım işlerinin, açık ihale usulü yerine belli istekliler arasında ihale usulü ile yapılması mümkündür. Bu nedenle, yapım işi ihalelerinde, ihale usulünün belirlenmesinde dikkate alınmalıdır¹¹⁷.

¹¹³ TETİK Kübra, *Kamu İhale İşlemlerinde İdarenin Takdir Yetkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2012, s. 32.

¹¹⁴ YALAZAY, s. 29; SEZER, s. 64.

¹¹⁵ TETİK, s. 64; ÇAĞLAYAN, s. 595; GÜNDAY, s. 203.

¹¹⁶ ABACIOĞLU/ ABACIOĞLU, s. 408.

¹¹⁷ TETİK, s. 56; 4734 sayılı Kanunun 20. maddesine göre, “*Yapım işleri, hizmet ve mal alım ihalelerinden işin özelliğinin uzmanlık ve/veya ileri teknoloji gerektirmesi nedeniyle açık*

Yaklaşık maliyeti eşik değerin altında olan ihaleler için idarenin, ihale dokümanını, sadece yerli isteklilerin katılmasını sağlayacak şekilde hazırlaması mümkündür. Kanununun 63. maddesi bu hususu ihaleyi yapan idarenin takdirine bırakmıştır. Ancak yaklaşık maliyeti eşik değere eşit veya üzerinde olan ihalelerde, idarenin ihalenin yalnızca yerli isteklilerin katılımını sağlayacak hüküm koyma konusunda takdir yetkisi bulunmamaktadır¹¹⁸. Aynı hükme göre yaklaşık maliyeti eşik değerin altında olan hizmet alımı ve yapım işi ihalelerinde yerli istekliler lehine fiyat avantajı yapılması mümkündür¹¹⁹.

Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 27. maddesinde, Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 29. maddesinde ve Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliğinin 30. maddesinde aday ve isteklilerden istenecek belgeler düzenlenmekte, yaklaşık maliyetin eşik değere eşit veya eşit değerin üstünde olması halinde istenecek belgelerin daha kapsamlı olduğu görülmektedir¹²⁰.

İhale sürecinde yaklaşık maliyetin belirlenmesi, ihalenin eşik değere bağlı olarak tabi olacağı hükümleri belirleme konusunda önem taşımaktadır. Bu itibarla, ihale konusu işin yaklaşık maliyetinin doğru şekilde belirlenmesi, ihale konusu işle ilgili ihtiyacın uygun şartlarla karşılanmasına da hizmet etmektedir¹²¹. Kamu ihale hukuku mevzuatı, yaklaşık maliyeti eşik değeri aşan

---

ihale usulünün uygulanmadığı işlerin ihalesi ile yaklaşık maliyeti eşik değerin yarısını aşan yapım işi ihaleleri bu usule göre yaptırılabilir”.

¹¹⁸ **TETİK**, s. 78; **YALAZAY**, s. 30; “4734 sayılı Yasa'nın 63. maddesi hükmü uyarınca, idarelerce, yaklaşık maliyeti eşik değerlerin altında kalan ihalelerde, ihaleye sadece yerli isteklilerin katılması hususunda ihale dokümanlarına hüküm konulabilmesine imkan tanınmıştır. Yaklaşık maliyeti eşik değerin üzerinde olan ihalelerde ise, ihale dokümanlarına aynı şekilde hüküm koymak suretiyle, ihalenin sadece yerli isteklilerin katılımına açılması mümkün değildir”. D13D, 30.11.2005, E. 2005/906, K. 2005/5713, <http://www.hukukturk.com> (e.t. 18.12.2017).

¹¹⁹ “...yapım işi ihalelerinde yerli istekliler lehine % 15 oranına kadar fiyat avantajı sağlanması konusunda idarelere takdir yetkisi verilmiş ve ortak girişimlerin yerli istekli sayılabilmesi için bütün ortaklarının yerli istekli olmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.”, Kamu İhale Kurumu, 19.08.2013, TN. 2013/054, KN. 2013/UY.I-3285, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 20.12.2017).

¹²⁰ Kamu İhale Kurumu, 09.12.2015, TN. 2015/071, KN. 2015/UH.III-3315, <https://ekap.kik.gov.tr> (e.t. 20.12.2017).

¹²¹ **TETİK**, s. 22; Sayıştay 2. Dairesi, 31.01.2008, K. 33986, <http://kazanci.com> (e.t. 20.12.2017).

işler için sıkı ve detaylı düzenlemeler içermektedir. İdarenin, eşik değerinin altında kalmak ve böylece söz konusu hükümlerin uygulanmasından kaçmak amacıyla işi kısımlara bölmemesi ve kanunu dolanmaması büyük önem taşımaktadır.

D. MEVZUATIN GEREKTİRDİĞİ HALLERDE ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME RAPORU ALINMADAN İHALEYE ÇIKMA YASAĞI

KİK'in 5. maddesine göre, Çevresel Etki Değerlendirme Raporunun alınması gereken işler için ihaleye çıkılması, bu raporun alınmasına bağlıdır¹²². Aynı yönde bir düzenleme, 2872 sayılı Çevre Kanununun 10. maddesinde ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 6. maddesinde de yer almaktadır. Buna göre, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğine tabi projeler, “Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu” veya “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir” kararı alınmadan ihale edilemez.

Kanunun gerekçesinde belirtildiği üzere, mevzuat gereğince Çevresel Etki Değerlendirme raporu alınması gereken işlerde, rapor alınmadan önce ihale açılması yasağıyla işleme alınmayacak ve gereksiz harcamalara neden olacak yatırımlara girilmemesi amaçlanmaktadır. Çevresel Etki Değerlendirme Raporu, ihale konusu işin çevre üzerinde ortaya çıkaracağı olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenip değerlendirilmesi ve işin olumsuz etkilerinin önlenmesi için işletilen çevresel etki değerlendirme süreci neticesinde hazırlanmaktadır¹²³. Danıştay içtihadına göre, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu alınması gereken bir işlerde, projeye izin veya onay verilmemesi ve inşaatın yapılması veya işin ihale edilmesi için raporun beklenmesi gerekmektedir¹²⁴.

¹²² ÇAĞLAYAN, s. 596; ATAY, s. 563; ÖZDEMİR, s. 247.

¹²³ GÜNDAY, s. 203; Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 4. maddesine göre “Çevresel etki değerlendirme (ÇED): Gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları” ifade etmektedir. D10D, 25.01.2010, E. 2004/9540, K. 2006/60, <http://www.hukukturk.com> (e.t. 07.12.2017).

¹²⁴ D14D, 04.10.2011, E. 2011/12413, K. 2011/1052, <http://www.hukukturk.com> (e.t. 07.12.2017).

SONUÇ

Kamu ihale hukukuna hâkim olan temel ilkeler arasında saydamlık, rekabet, eşit muamele, güvenilirlik, gizlilik, kamuoyu denetimi, ihtiyaçların uygun şartlarla zamanında karşılanması, kaynakların verimli kullanılması ilkesi ve ihale sürecinin hukuka uygunluğunu sağlamak üzere öngörülen yasaklar bulunmaktadır.

İlkeler çoğu zaman iç içe geçmiş vaziyettedir. Örneğin eşit muamele ilkesinin ihlâli aynı zamanda rekabet ve saydamlık ilkelerine de aykırılık oluşturabilmektedir. Yine gizlilik ilkesinin de eşit muamele ve rekabet ilkesiyle ilgili olduğu rahatlıkla söylenebilir.

İhale sürecine hakim olan saydamlık ve rekabet ilkeleri, ihalelerin mevzuatta öngörülen şekilde ilan edilmesi ve ihaleye mümkün olduğunca çok sayıda isteklinin katılmasının sağlanması açısından önem taşımaktadır. Kamu ihalelerinde ilan sürecinin hukuka uygunluğu, ihaleye hakim olan kamuoyu denetimi ilkesiyle de ilişkilidir.

İhale sürecine hakim olan en önemli ilkelerden biri gizlilik ilkesidir. İdarenin ve ihale yetkililerinin yaklaşık maliyeti gizli tutması gerekmektedir. Yaklaşık maliyetin, isteklilerle paylaşılması güvenilirlik ilkesine ve rekabet ilkesine aykırıdır. Bu nedenle, yaklaşık maliyeti ifşa edenler hakkında mevzuatta düzenlenen yaptırımların uygulanması gerekir.

İdare tarafından belirlenen yaklaşık maliyetin eşik değerinin altında kalmak amacıyla işin kısımlara bölünmesi, ihalenin ilanına ilişkin prosedürü ve ihale usulünü etkilemektedir. Kamu zararının ortaya çıkmaması için idarenin kanunu dolaşarak eşik değerinin altında kalmak amacıyla ihaleyi parçalara bölmemesi, aksi halde ortaya çıkan zararın sorumlulara ödettilmesi büyük önem arz etmektedir.

Aralarında doğal bir bağlantı bulunmayan mal veya hizmet alımları ve yapım işleri için ayrı ayrı ihale yapılması gerekmektedir. İhale sürecine hakim olan bu ilkenin amacı, ihale konusuna göre uygulanacak mevzuat hükümlerinin farklılık göstermesidir. İhale sürecinin hukuka uygunluğunu sağlamak üzere idare, ihale sürecinde bu ilkeyi dikkate almalıdır.

Kamu ihalelerinde uygulanan ihale usulü, ihale sürecine hakim olan temel ilkelerin gerçekleşmesinde rol oynamaktadır. Bu nedenle idare, esas ihale usullerini uygulamalı ve 4734 sayılı Kanunda belirtilen haller gerçekleşmedikçe doğrudan temin ve pazarlık usulünü kullanmamalıdır. İş deneyimi, mesleki, ekonomik ve mali yeterlik gerektiren işlerde belli istekliler

arasında ihale usulünün kullanılmasında kamu yararının gerçekleşmesi ve kamu ihalelerinde etkinliğin sağlanması açısından isabet bulunmaktadır.

Kamu ihale hukuku, idarenin ihtiyaçlarının en uygun zamanda ve kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak üzere düzenlenen ihalelerde hukuka uygunluğu hedeflemektedir. Kamu ihalelerinin hukuka uygunluğu, ekonomik kamu düzeninin korunmasına hizmet etmektedir. Bu nedenle, kamu ihalelerinde hukuka uygunluğun sağlanmasına ilişkin hukuki düzenlemelerin zamanında ve tam olarak yapılması ve denetim mekanizmalarının etkin olarak işletilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ABACIOĞLU** Muhittin/**ABACIOĞLU** Ali, *Açıklamalı-İçtihatlı Kamu İhale Kanunu ve Uygulaması*, 9. Baskı, Ankara 2013.
- AKDOĞAN** Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, 16. Baskı, Ankara 2014.
- AKDOĞAN** Muzaffer, “Avrupa Birliği Kamu Alımları Direktifleri ve Türkiye Uygulamasına Yansımalarının İlerleme Raporları Işığında Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 72, S. 2, 2014, s. 683- 702.
- AKINCI** Müslüm, “Ekonomik Kamu Düzeni ve Rekabet Kurumu”, *Rekabet Dergisi*, S.5, 2001, s. 2-16.
- AKSOY** Şerafettin, *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, İstanbul 1994.
- AKYILMAZ** Bahtiyar/**SEZGİNER** Murat/**KAYA** Cemil, *Türk İdare Hukuku*, 8. Baskı, Ankara 2017.
- ALTUN** Muhsin, *Yeni Kamu İhale Düzeni Uygulama Esaslarının Açıklanması*, Ankara 2004.
- ALYANAK** Servet, *Avrupa Birliği Kamu İhalesi Hukukunun Genel İlkeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.
- ATAY** Ender Ethem, *İdare Hukuku*, 4. Baskı, Ankara 2014.
- BİLİCİ** Nurettin/**BİLİCİ** Adem, *Kamu Maliyesi*, 7. Baskı, Ankara 2016.
- BOZ** Selman Sacit, “Elektronik İhale”, *Kamu Hukuku Arşivi*, C. 13, S. 1, 2013, s. 9- 26.
- BULUTOĞLU** Kenan/**KURTULUŞ** Erciş, *Bütçe ve Kamu Harcamaları*, İstanbul 1988.
- ÇAĞLAYAN** Ramazan, *İdare Hukuku*, 4. Baskı, Ankara 2016.
- DEMİR** Metin, “Kamu Alımlarında Saydamlık ve Verimlilik”, *1. Uluslararası Kamu Alımlarında Saydamlık ve Verimlilik Sempozyumu*, Mayıs 2004, s. 190-195, <http://www.ihale.gov.tr/>; e.t. 28.12.2017.
- EMEK** Uğur, “Kamu İhalelerinde Etkinlik Arayışında Rekabetin Korunması Hakkında Kanunun İşlevi”, *Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı*, 2002, s. 310-365.
- GİRİTLİ** İsmet/**BİLGİN** Pertev/**AKGÜNER** Tayfun/**BERK** Kahraman, *İdare Hukuku*, 7. Baskı, İstanbul 2015.
- GÖK** Yaşar, “Kamu İhale Hukukuna Hakim Olan İlkeler”, *Dış Denetim Dergisi*, S. 2, 2010, s. 12-23.

- GÖZLER** Kemal, *İdare Hukuku*, C. 2, 2. Baskı, Bursa 2009.
- GÜNAL** Canan, *İdarenin Mal ve Hizmet Edinme Usullerinden Biri Olarak Kamu İhaleleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
- GÜNDAY** Metin, *İdare Hukuku*, 10. Baskı, Ankara 2011.
- İNAN** Atilla, *İhale Hukuku Ders Notları*, Ankara 2011.
- İSBİR** Begüm, *Kamu İhalelerine Katılma Yasağı*, Ankara 2011.
- NADAROĞLU** Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, 11. Baskı, Kırklareli 2000.
- ODYAKMAZ** Zehra,/**KAYMAK** Ümit/**ERCAN** İsmail, *İdare Hukuku*, 16. Baskı, İstanbul 2015.
- ONAR** Sıddık Sami, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, C. 3, 3. Baskı, İstanbul 1966.
- ÖZAY** İl Han, *Günüşişinde Yönetim*, İstanbul 1996.
- ÖZDEMİR** Eyüp, “Kamu İhale Kanunu’na Göre İhale Usulü”, *İdare Hukuku*, C. 2, **YILDIRIM** Turan/**YASİN** Melikşah/**ÜSTÜN** Gül/**OKAY** Özge, İstanbul 2010.
- PEHLİVAN** Osman, *Kamu Maliyesi*, Trabzon 2017.
- SANCAKDAR** Oğuz/**US** Eser/**KASAPOĞLU** **TURHAN** Mine/**ÖNÜT** Lale Burcu/**SEYHAN** Serkan, *İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı*, 6. Baskı, Ankara 2017.
- SEZER** Yasin, “Kamu İhale Kanunu: Şeffaflık ve Rekabet”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 35, S. 4, 2002, s. 57-82.
- SIGMA**, “AB’de Kamu Alımları: Yasal Çerçeve, Temel Kavramlar ve Kurumlar”, <http://www.sigmaweb.org/publications/Public-Procurement-Brief-1-2016-Turkish.pdf>
- TAN** Turgut, *Ekonomik Kamu Hukuku*, Ankara 1984.
- TAŞDELEN** Aziz, *Kamu Harcamaları Hukukunda İhale Süreci*, Ankara 2004. (*Kamu İhale*)
- TAŞDELEN** Aziz, “Mali Sonuçlu Bir İdari Yaptırım Örneği: Kamu Harcama İhalesine Katılmaktan Yasaklanma”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 55, S. 1, 2006, s. 293-320.
- TETİK** Kübra, *Kamu İhale İşlemlerinde İdarenin Takdir Yetkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2012.
- ULUATAM** Özhan, *Kamu Maliyesi*, 5. Baskı, Ankara 1997.

- ÜSTÜN** Ümit Süleyman, *Türk Vergi Hukukunda İdarenin Takdir Yetkisi*, Ankara 2007.
- ÜSTÜN** Ümit Süleyman, “Kamu Harcamalarında Verimlilik ve Etkinlik”, *Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, S. 10, Haziran 2005, s. 106-116.
- YALAZAY** Sait, *Eşitlik İlkesi Çerçevesinde 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu Kapsamındaki İhalelerde Tekliflerin Hazırlanması, Sunulması ve Değerlendirilmesi Usulü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- YILDIRIM GÜVEN** Ülfer, *Avrupa Birliği Kamu İhale Politikası ve Türk İhale Sisteminin Avrupa Birliği Sistemine Uyumu, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Ankara 2007.
(<https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/5488,ulferyildirimguvenpdf.pdf>; e.t. 16.02.2018)

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170121-19.htm>
- <http://www.kamuihalekurulu.com/kamuihalekanunu-gerekcesi.html>
- <http://www.hukukturk.com/>
- <https://ekap.kik.gov.tr/>
- <http://www.kazanci.com/>
- <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>
- [http://www2.ihale.gov.tr/duyurular2012/31_Mart_2004_tarihli_ve_200418
AT_sayili_AVRUPA_PARLAMENTOSU_VE_KONSEY_DIREKTIFI.pdf](http://www2.ihale.gov.tr/duyurular2012/31_Mart_2004_tarihli_ve_200418_AT_sayili_AVRUPA_PARLAMENTOSU_VE_KONSEY_DIREKTIFI.pdf)
- <https://www.ab.gov.tr/70.html>